

Žene u povijesti spasenja. Starozavjetni izvještaji o Juditi, Ruti, Abigajili, Debori i Suzani

Jozić, Rafaela

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:120:971831>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2023-11-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU

ŽENE U POVIJESTI SPASENJA

Starozavjetni izvještaji o Juditi, Ruti, Abigajili, Debori i Suzani

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. s. Silvana Fužinato

Studentica: Rafaela Jozić

Đakovo, 2020.

Sadržaj

Sažetak	4
Summary	5
Uvod	6
1. Položaj i uloga žene u Starom zavjetu i u židovstvu	7
1.1. ODNOS MUŠKARCA I ŽENE	7
1.2. DRUŠTVENI STATUS ŽENE.....	9
1.3. ZADAĆE I OBVEZE ŽENE	12
2. Judita, Ruta, Abigajila, Debora i Suzana u povijesti spasenja	14
2.1. JUDITA	14
2.1.1. Žena koja upravlja, planira i vodi	18
2.1.2. Žena kojoj Gospod daje jezik vješt.....	19
2.1.3. Žena izvanredne hrabrosti.....	19
2.1.4. Žena strategije	20
2.1.5. Žena svjesna svoje ženstvenosti i nadmoći	20
2.1.6. Žena koja se bori za dobro po cijenu vlastita života	21
2.1.7. Judita i njezina sluškinja.....	22
2.1.8. Judita u odnosu sa svojim sunarodnjakinjama.....	23
2.2. RUTA.....	24
2.2.1. Rutino obraćenje.....	26
2.2.2. Prijateljstvo koje nadilazi sve granice.....	27
2.2.3. Rutino odlučno preuzimanje inicijative	29
2.2.4. Žena hrabrosti i odvažnosti	30
2.2.5. Žena mudrosti	30
2.2.6. Žena uzornog ponašanja.....	31
2.2.7. Žena pozorna na detalje	31
2.2.8. Žena strpljivosti	32
2.3. ABIGAJILA.....	32
2.3.1. Poniznost kroz govor tijela	35
2.3.2. Interpersonalne vještine.....	35
2.3.3. Empatija.....	36
2.3.4. Žena vrijedna poštovanja.....	36
2.3.5. Govor poput proročice.....	37

2.3.6.	<i>Mirotvorka</i>	37
2.4.	DEBORA	38
2.4.1.	<i>Žena Lapidotova / žena baklja</i>	40
2.4.2.	<i>Proročica</i>	40
2.4.3.	<i>Sutkinja</i>	41
2.4.4.	<i>Žena R(r)iječi</i>	42
2.4.5.	<i>Majka Izraelu</i>	42
2.4.6.	<i>Odnos s Bogom</i>	43
2.5.	SUZANA	44
2.5.1.	<i>Suzana – žena nepokolebljivog povjerenja u Boga</i>	46
2.5.2.	<i>Suzana – kćer Hilkijina, Izraelova i Judina</i>	47
2.5.3.	<i>Opravdavanje grijeha prozivanjem drugoga</i>	47
2.5.4.	<i>Nevina tišina protiv buke pokvarenosti</i>	48
2.5.5.	<i>Krik osuđene nevinosti</i>	49
2.5.6.	<i>Simbol vrta</i>	49
	Zaključak	51
	Bibliografija	53

Sažetak

ŽENE U POVIJESTI SPASENJA

Starozavjetni izvještaji o Juditi, Ruti, Abigajili, Debori i Suzani

Uloga i poslanje žena u Svetome pismu i danas je jedna od aktualnih tema. Žene u povijesti spasenja naslov je rada u kojemu želimo поближе upoznati neke od značajnijih, ali na hrvatskom govornom području još uvijek nedovoljno poznatih starozavjetnih žena, u čijem smo liku i djelu pozvani uvijek iznova otkrivati izvor, snagu i nadahnuće za autentično življenje vjerničkog poslanja u Crkvi i svijetu.

Prvi dio rada posvećen je položaju i ulozi žene u Starom zavjetu i u židovstvu, s posebnim osvrtom na njezin društveni status, zadaću i obveze. Drugi dio rada donosi egzegetsko-teološko istraživanje starozavjetnih izvještaja o Juditi, Ruti, Abigajili, Debori i Suzani. U svjetlu starozavjetnih izvještaja pokušat ćemo odrediti neke od njihovih karakternih osobina, njihov odnos prema Bogu, samima sebi i bližnjemu te povjereno im poslanje u povijesti spasenja, dakako vodeći pri tome računa o njihovu povijesnom i kulturološkom kontekstu u kojima su ti biblijski tekstovi nastali.

Riječ je o autentičnim, hrabrim i postojanim ženama koje su, vjerne Bogu i svojemu narodu u kritičnim i dramatičnim situacijama svoje osobne povijesti i povijesti svojega naroda, prihvale i ispunile povjereno im poslanje i u kojima je Bog očitovao svoju ljubav prema svom Izabranom narodu i svoju vjernost Savezu.

Ključne riječi: Povijest spasenja, Stari zavjet, Judita, Ruta, Abigajila, Debora, Suzana

Summary

WOMEN IN THE HISTORY OF SALVATION

Old Testament Reports of Judith, Ruth, Abigail, Deborah and Susanne

The role and mission of women in the Holy scripture are still one of the current topics. Women in the History of Salvation is the title of the paper in which we want to know more about some of the most important but still insufficiently known Old Testament women in the Croatian language, in whose character and act we are called to rediscover the source, strength, and inspiration for an authentic living of faith in the Church and in the world.

The first part of the paper is dedicated to the position and role of women in the Old Testament and Judaism, concerning their social status, task, and responsibilities. The second part of the paper brings an exegetical-theological study of the Old Testament reports of Judith, Ruth, Abigail, Deborah, and Susanna. In the light of the Old Testament reports, we will try to appoint some of their character traits, their relationship with God, themselves and with others, and the mission entrusted to them in the history of salvation, of course, considering their historical and cultural context in which these biblical texts originated.

These are authentic, courageous, and persistent women who, faithful to God and their people in critical and dramatic situations of their personal history and the history of their people, have accepted and fulfilled the mission entrusted to them and in whom God has manifested his love for his Chosen People and his faithfulness to Covenant.

Key words: *The History of Salvation, the Old Testament, Judith, Ruth, Abigail, Deborah, Susanne*

Uvod

Iščitavajući Stari zavjet, primjećujemo da su žene smatrane inferiornijima od muškaraca. Međutim, takav položaj žene u Starom zavjetu nije ju spriječio da odigra hrabru i pozitivnu ulogu u svojoj zajednici koja bi ljudima donijela velike promjene. Uzmimo za primjer Deboru, jedinu ženu koja je imala ulogu proročice i sutkinje. Ili Juditu, koja je spasila svoj narod suočavajući se sama s neprijateljskim vojskovođom. Postoje značajni razlozi za proučavanje žena u Bibliji. Jedan od njih je i ispravak pogrešnih tumačenja uloge i samog položaja žene u Starom zavjetu i tijekom povijesti.

Najbolji odgovor na većinu naših pitanja pronalazimo odmah na početku Svetoga pisma, u Knjizi Postanka. Već na prvim stranicama opisuje se Božje stvaranje materijalnog svijeta određenim redom i pojašnjenjem što je to toliko posebno kod ljudskih bića. Jasno je rečeno da i muškarac i žena dijele zajedničkog Stvoritelja na čiju su sliku stvoreni. Biti stvoren na Božju sliku podrazumijeva stvoreno jedinstvo i jednakost muškaraca i žena. Istina jest da u Svetom pismu pronalazimo više androcentričnih odlomaka što ostavlja dojam važnije uloge muškarca u povijesti spasenja. No, to nipošto ne znači da su žene iz nje isključene i da kao takve nisu u njoj imale svoju ulogu i poslanje.

U Svetom pismu susrećemo različite žene, neke s više, neke s manje značajnim ulogama. Unatoč manjem prostoru koji je u biblijskim tekstovima dodijeljen ženama, one se pokazuju kao važne suradnice i pridonositeljice cjelokupnom razvoju događaja. Kako bi bolje razumjeli i upoznali neke od starozavjetnih ženskih likova, potrebno je osvrnuti se na vrijeme u kojem su živjele, običaje i zakone. Stoga ćemo u prvom poglavlju pokušati pobliže odrediti temeljne značajke odnosa između muškarca i žene u Starom zavjetu i u židovstvu te društveni status žene i njezine obveze i zadaće. U drugom poglavlju predstaviti ćemo pet biblijskih žena: Juditu, Rutu, Abigajilu, Deboru i Suzanu. Kroz biblijske pripovijesti u knjigama i poglavljima Svetog pisma koji govore o njima, pokušat ćemo istaknuti njihove jedinstvene izazove i neizbrisive doprinose u povijesti spasenja Izraelskog naroda ali i cijeloga svijeta, te neke od najznačajnijih karakteristika njihova lika i djela koje i nama danas mogu biti izvor i nadahnuće u svakodnevnom življenju i svjedočenju povjerena nam vjerničkog poslanja u Crkvi i u svijetu.

1. Položaj i uloga žene u Starom zavjetu i u židovstvu

1.1. ODNOS MUŠKARCA I ŽENE

U trenutku stvaranja, Božje riječi »načinimo čovjeka«, nisu se odnosile samo na muškarca, nego na oboje – muškarca i ženu. Muškarac i žena jednaki su, i od I(i)stoga. U opisu stvaranja čovjeka biblijski pisac upotrebljava hebrejsku riječ *hā'ādām*, koja se odnosi na cjelokupno čovječanstvo,¹ te da bi se izbjeglo krivo shvaćanje dodaje »muško i žensko, stvori ih«. Bog želi da shvatimo kako su muško i žensko jednako slika Božja i da su kao takvi jednaki, u svom identitetu i u svom dostojanstvu, i pred Bogom i pred svijetom koji im je povjeren.² Iako postoje razlike među njima, ne radi se o razlici u biti. Bit čovječanstva, tj. ono što razlikuje ljudsku vrstu od svih drugih živih stvorenja jest da je samo ono stvoreno na Božju sliku i sličnost. U Knjizi Postanka 1, 27-28 iščitavamo da cijelo čovječanstvo, muškarac i žena, dijele Božje darove jednako. Neki od nas će možda biti inteligentniji od drugih, neki će biti osjetljiviji na ljepotu itd. Samo postojanje ovih i drugih ljudskih sposobnosti, a ne količina bilo koje od sposobnosti, čini svakog od nas čovjekom i odražava nešto od Božje slave koja posjeduje svaku tu kvalitetu do savršenstva.³ U izvješću o stvaranju čovjeka spominje se i »ravnopravnost zadaće (Post 1, 28): plodite se i množite i napunite zemlju i sebi je podložite. Žena je s mužem pozvana na zajedništvo, primanje i darivanje života, upravljanje zemljom, njezinim dobrima i stvaranju. Muž i žena su Božji suradnici.«⁴

Dok iščitavamo Sveto Pismo, potrebno je imati u vidu činjenicu da je žena jednako kao i muškarac, darovana od Boga istom stvorenju na njegovu sliku. Žene koje susrećemo u Svetom Pismu očituju sve primljene darove s takvom jasnoćom jednako kao i muški likovi. »Biblija Starog zavjeta ne pozna muškarca bez žene ni žene bez muškarca. Čovjek

¹ Usp. A. REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, Zagreb, 1996., 110.

² B. VELČIĆ, Ljudsko stvorenje prema hebrejskoj terminologiji u Postanku 1 – 2, u: S. KLJAJIĆ, M. CIFRAK, *Znat će da prorok bijaše među njima! (Ez 33, 33)*, Zbornik u čast prof. dr. sc. Bože Lujica, OFM, povodom 70. godine života, Zagreb, 2018., 11-27., ovdje 13.

³ Usp. S. RICHARDS, L. RICHARDS, *Women of the Bible. The Life and Times of Every Woman in the Bible*, Tennessee, 2003., 274.

⁴ N. HOHNJEC, *Obitelj i njezine generacije. Prilog biblijskoj antropologiji*, Zagreb, 2003., 116.

je tek čovjek u pravom i punom smislu riječi kad mu se pridruži neko drugo biće koje ga nadopunjava. Muško i žensko združeni u jedno tijelo postaju u punini čovjek.«⁵

Jedan od uistinu fascinantnijih ulomaka Svetoga pisma jest izvještaj Knjige Postanka u drugom poglavlju koji govori o stvaranju Eve. Bog je stvorio prvog čovjeka, Adama, i smjestio ga u Eden. U njemu Adam istražuje sva čudesa Božjeg stvarateljskog djela. Ali gdje god pogleda, ima osjećaj kako nešto nedostaje.⁶ Jer »u svojoj samoći čovjek nije potpuni čovjek. Da bi mogao dostojno razvijati svoj ljudski život koji je u biti socijalne naravi treba mu drugi kojemu bi mogao reći 'ti', druga osoba, koju bi mogao gledati, s kojom bi mogao razgovarati, raditi, obitelj stvarati i živjeti.«⁷

Ali, čovjek ne pronalazi stvorenje slično sebi. »I reče Gospodin, Bog: Nije dobro da čovjek bude sam: načinit ću mu pomoć kao što je on.« (Post 2, 18). U tom retku upotrebljava se hebrejski izraz 'ezer k^enegdô koji prevodimo riječima »pomoć kao što je on«. Međutim, potrebno je naglasiti da izraz k^enegdô u hebrejskom jeziku ne podrazumijeva potpunu jednakost za koju se upotrebljava izraz k^emohô,⁸ nego označava komplementarnost, uzajamnost i različitost. Naime, u korijenu imenice k^enegdô nalazi se imenica neged »koja označava nešto ili nekoga što je nasuprot čemu ili komu, a onda i nešto ili nekoga što odgovara čemu ili komu.«⁹ U tom svjetlu izraz k^enegdô možemo prevesti sljedećim izrazima: »pomoć naspram njega«, »pomoć ispred njega«, »pomoć na drugoj strani«.¹⁰

U Evi Bog, dakle, omogućuje čovjeku prikladnu pomoć. Prikladnu jer dijeli s Adamom sliku i sličnost Božju – sliku koja dopušta čovjeku poistovjetiti se sa svakom dimenzijom osobnosti (emocionalnom, intelektualnom, duhovnom, fizičkom itd.). Samo drugo biće, koje je poput Adama oblikovano na sliku Božju može mu biti prikladna pomoć.¹¹ Hebrejska riječ 'ezer znači pomoć. Kako bi lakše razumjeli ovaj prijevod koji nas možda

⁵ A. REBIĆ, *U tebi će biti blagoslovljeni svi narodi*, Zagreb, 2011., 39.

⁶ Usp. S. RICHARDS, L. RICHARDS, *Women of the Bible*, 275.

⁷ A. REBIĆ, *U tebi će biti blagoslovljeni svi narodi*, 36.

⁸ D. TEPERT, Muškarac i žena u poeziji u Post 1, 27; 2, 23; 3, 16; 4, 23-24, u: *Bogoslovska smotra* 85(2015.)3, 655-677., ovdje 671.

⁹ S. FUŽINATO, »Nije dobro da čovjek bude sam«. Čovjek – biće odnosa (prema Post 2, 4b-25), u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije* CXLIV(2016.)12, 4-7., ovdje 5.

¹⁰ B. LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti. Pretpostavke za biblijsku teologiju Staroga Zavjeta*, Zagreb, 2014., 132.

¹¹ Usp. S. RICHARDS, L. RICHARDS, *Women of the Bible*, 275.

navodi na shvaćanje pomoći kao nekakve subordinacije, potrebno je uzeti u obzir da je u Starom zavjetu taj glagol upotrebljavan u govoru o Bogu kao pomoćniku svome narodu i osobama pojedinačno. Riječ je o Božjoj intervenciji u smrtnoj opasnosti.¹² Jedan od primjera nalazimo u Ps 121, 1-2: »K brdima oči svoje uzdižem: odakle će mi doći pomoć? Pomoć je moja od Gospodina koji stvori nebo i zemlju.« »U našem slučaju Bog preko 'pomoći' što će je načiniti želi zaštititi čovjeka samca od pogubne samoće koja ga uništava.«¹³ Pomoć koju će Bog stvoriti čovjeku potpuno će mu odgovarati. Neće biti ni viša ni niža od njega, nego njemu jednaka.¹⁴ Ona, žena je u svemu partnerica muškarcu, jednaka mu je u dostojanstvu i vrijednosti.¹⁵ Izvještaj o stvaranju čovjeka u svim svojim detaljima čvrsto potvrđuje ženinu ravnopravnost naspram muškarca. Ženina 'drugotnost' ili njezina inferiornost muškarcu jednostavno nije podržana u starozavjetnim izvještajima Knjige Postanka o stvaranju čovjeka (Post 1 – 2).

1.2. DRUŠTVENI STATUS ŽENE

U starozavjetno vrijeme, žena je uvijek bila u stanju ovisnosti. Kao mlada morala je biti poslušna ocu, nakon udaje mužu, a ako bi muž umro, ovisila je o sinu. Njezin ugled zavisio je o njezinoj plodnosti. Razlog tomu se vjerojatno krije u činjenici da je sposobnost potomstva mogla označavati pobjedu u borbi s prirodnom selekcijom. U Izraelu utjecaj muškarca mjerio se brojem članova u obitelji. Stoga se potomstvo smatralo znakom blagoslova i sreće u životu. Majčinstvo je veza jača od ljepote ili mladosti, jer povezuje muža s njegovom ženom, a imati sina značilo je imati utočište ako bi došlo do udovištva. Stoga je dobrobit Izraelaca nesumnjivo vezana uz potomstvo.¹⁶

Gledajući pravno, žena je bila u vlasništvu svoga muža koji je s njom slobodno raspolagao. On je bio njezin Baal, gospodar ili vlasnik (usp. Izl 31, 2.11; Izr 31, 11). Prema zakonu smještena je u razini s volom i magarcem (usp. Izl 20, 17; Pnz 5, 21), iza djece (Pnz 29, 10) te izostavljena s popisa obitelji, gdje se njezina osobnost potpuno stapa s muževljevom (Pnz 12, 12; Br 18, 11). Kao ropkinja, mogla je biti predana kako bi se

¹² A. WÉNIN, *Da Adamo ad Abramo o l'errare dell'uomo*, Bologna, 2008., 51.

¹³ S. JURIČ, *Ženska ljepota – najjača ljudska želja*, Zagreb, 2012., 35.

¹⁴ *Isto*, 36.

¹⁵ N. HOHNJEC, *Obitelj i njezine generacije*, 116.

¹⁶ Usp. C. M. BREYFOGLE, *The Social Status of Woman in the Old Testament*, u: *The Biblical World* 35(1910.)2, 106-116., ovdje 106.

zaštitili gosti (usp. Suci 19) ili služiti svome vlasniku za ugled i »reklamu« (usp. Post 12, 13; 20, 2). Mogla je biti zbrinuta zajedno s posjedom pokojnika (usp. Rut 4, 3-5), brutalno kažnjena (usp. Post 38, 24; Lev 21, 9) ili izbačena iz kuće (usp. Pnz 24, 1). Bilo kakva povreda nanесena ženi jednaka je šteti bilo kakvog drugog vlasničkog objekta, te se mogla zamijeniti u vrijednosti koju je odredio onaj tko je imao autoritet nad istom ženom (usp. Izl 21, 22; Pnz 22, 19).¹⁷

U vrijednosti cijene otkupa mladenke (heb. *mohar*), žena je procijenjena na 50 šekela. Vrijednost žene je 20 šekela više od vrijednosti roba, a skoro polovicu manje od muškarca (usp. Pnz 22, 29; Izl 21, 32; Lev 27, 1-7).¹⁸ S obzirom na brak, samo su žene morale opsluživati bračnu vjernost dok su muškarci jedino bili dužni ne počinuti preljub s udanim ili zaručenim ženama. I dok je ženu njezina nevjernost mogla odvesti u nasilnu smrt, nevjernost muškarca se tolerirala i smatrala nekažnjivom u bilo kojem pogledu. Muškarcima formalno ništa nije sprječavalo veze sa slobodnim ženama ili bludnicama. Preljubom se smatrao samo spolni odnos s udanom ženom ili zaručnicom. Za razliku od muškaraca, za udane žene, zaručnice ili nevjeste koje su pravno vezane svaki izvanbračni spolni odnos bio je definiran preljubom.¹⁹

Samo je muškarac imao pravo tražiti razvod. Djelomično je to posljedica komercijalnog oblika braka, gdje je žena apsolutno pripadala muškarcu. Njezina ekonomska vrijednost je njegova, njezina ljubav i vjernost njezina su dužnost. S druge strane, muškarac je bračnim pravom vezan uz ženu i ne smije joj uskratiti hranu, odjeću te bračne dužnosti (usp. Izl 21, 10). Nevjernost je napad na vlasništvo i kažnjivo, poput krađe, smrću (usp. 2 Sam 12, 5; Post 44, 9; Pnz 22, 22-27; Lev 20, 10).²⁰ Međutim, nijedan Židov ne može otpustiti ženu, a da joj ne dadne *ketubah*, to će reći određenu otpremninu kako bi joj se olakšala socijalna i ekonomska situacija. Upravo je to dosta pridonijelo smanjenju rastava i otpuštanju žene zbog nevažnih stvari.²¹ Razlog razvoda nejasno je definiran, kao neka »ružna stvar« na ženi (usp. Pnz 24, 1), što i danas možemo vidjeti u »nekompatibilnosti temperamenata«, jedino što je u Izraelu traženje razvoda pridržano samo muškarcu.

¹⁷ Usp. C. M. BREYFOGLE, *The Social Status of Woman in the Old Testament*, 110.

¹⁸ Usp. *isto*, 111.

¹⁹ S. JURIČ, *Ženska ljepota – najjača ljudska želja*, 68.

²⁰ Usp. C. M. BREYFOGLE, *The Social Status of Woman in the Old Testament*, 111.

²¹ S. JURIČ, *Ženska ljepota – najjača ljudska želja*, 71.

Rastave su bile toliko česte da su postale jedno od zala kojima su se protivili proroci (usp. Mal 2, 14; Iz 54, 6), pa i sam Isus Krist.²²

Sudbina udovice bila je dosta teška. Smrću muža, najstariji sin je preuzimao brigu za udovicu i upravu doma. Međutim, ukoliko je žena bila bez djece, mogla se poslije smrti muža vratiti u svoj očinski dom, što je bilo nepoželjno. Najpovoljnije rješenje bilo je ponovna udaja. Posebno su se za udovice zauzimali proroci. Nosile su posebno odijelo (usp. Post 38, 14). Imale su udjela kod žrtvenih i drugih gozbi i udio na desetini. Mogle su pabirčiti nakon žetve i berbe na poljima, u vinogradima i maslinicima.²³

»Leviratska ženidba jest ženidba udovice s muževljevim bratom ili kojim drugim bližim rođakom svog pokojnog muža, u slučaju da je ostala bez muškog potomka. Zove se tako zato što u latinskom jeziku muževljev brat znači *levir*. Prvo muško dijete rođeno iz leviratskog braka smatralo se po zakonu potomkom pokojnog muža te je nosilo njegovo prezime i njegova obiteljska prava. Svrha je leviratske ženidbe bila da se sačuva pokojnikovo ime, imetak, baština koja se nije smjela otuđiti.«²⁴

Ako je netko tko je trebao preuzeti leviratsku dužnost istu odbio, to se smatralo nečasnim. U tom slučaju udovica mu je smjela javno pljunuti u lice, izuti mu cipelu i pred gradskim starješinama reći: »Ovako biva čovjeku koji neće sagraditi kuće bratu svome« (usp. Pnz 25, 5-10). Nakon tog čina udovica je bila slobodna udati se za koga je htjela, a čovjek koji je odbio preuzeti leviratsku dužnost ostao je za cijeli život osramoćen i prozvan »bosonogi«.²⁵

Pokornost žene muškarcu tijekom starozavjetnog vremena može se tumačiti i kao posljedica slabosti žene naspram nadmoćnosti muškarca nad životom. Predatorski život, posebno u Arabiji, ratne karakteristike Kanaanskog okruženja, stvorile su od muškarca nadmoćnost nad životom, a time i nad obitelji.²⁶

²² Usp. C. M. BREYFOGLE, *The Social Status of Woman in the Old Testament*, 111.

²³ A. REBIĆ, *Biblijske starine*, Zagreb, 2008., 95.

²⁴ *Isto*, 95.

²⁵ A. REBIĆ, *Biblijske starine*, 97.

²⁶ Usp. C. M. BREYFOGLE, *The Social Status of Woman in the Old Testament*, 112.

1.3. ZADAĆE I OBVEZE ŽENE

U starozavjetnom Izraelu brak je bio norma kako za muškarce tako i za žene. Dužnost žene u braku bila je rađanje djece. Posebno su muška djeca bila važna kako bi se nastavila loza te kako bi se iz naraštaja u naraštaj zadržala vlast nad posjedima. I sinovi i kćeri bili su važan izvor radne snage na samodostatnim farmama koje su bile izvor života za većinu Izraelaca. U hebrejskoj kulturi, imperativ koji je stavljen pred ženu jest rađanje djece, a to nam je ilustrirano kroz nekoliko različitih priča o neplodnim ženama poput Sare, Rebeke, Rahele itd. Unutar tih priča poseban je naglasak na njihovu očaju zbog neplodnosti.²⁷ Neplodnost se smatrala kaznom i velikom sramotom.²⁸ Zbog nemogućnosti davanja potomstva, žena je najčešće imala osjećaj manje vrijednosti u odnosu na druge koje su imale djecu.²⁹ Žene bi u tom slučaju svojim muževima nudile svoju sluškinju. Djeca koja su rođena od sluškinje bila bi odmah položena u krilo zakonite žene te su se tim činom smatrala njezinom djecom.³⁰ Rođenje kćerke zahtijevalo je duže ritualno čišćenje, duplo više nego rođenje sina (usp. Lev 12, 1-5). To bi značilo osamdeset dana čišćenja žene poslije poroda kćeri, a četrdeset dana čišćenja poslije rođenja sina.³¹

Odgaj djeteta u prvim godinama života bio je isključivo briga majke. Sinovi su nakon navršene pete godine prešli u ruke očeva odgoja, dok su kćeri sve do udaje bile pod odgojem majke. Posebna pozornost davala se religijskom odgoju. Otac je dijete upućivao u Mojsijev zakon, tumačio značenja blagdana, običaja i posvećenih predmeta.³² »Žene su bile isključene iz poučavanja u Zakonu. Prema rabinima, tko god poučava svoju kćer u Zakonu, isto je kao da je poučava u razbludnosti. Bolje je riječi Zakona spaliti nego ih ženama priopćiti.«³³

²⁷ Usp. S. ACKERMAN, *Women in Ancient Israel and the Hebrew Bible*, 5. travnja 2016. Dostupno na: <https://oxfordre.com/religion/view/10.1093/acrefore/9780199340378.001.0001/acrefore-9780199340378-e-45> (28. 11. 2019.).

²⁸ Usp. G. HIERZENBERGER, A. OHLER, *Žena*, u: A. GRABNER-HAIDER, *Praktični biblijski leksikon*, Zagreb, 1997., 475-476., ovdje 475.

²⁹ S. JURIČ, *Ženska ljepota – najjača ljudska želja*, 54.

³⁰ A. REBIĆ, *Biblijske starine*, 97.

³¹ Usp. J. A. GLADSON, *The Role of Women in the Old Testament outside the Pentateuch*. Dostupno na: <https://www.adventistarchives.org/the-role-of-women-in-the-old-testament-outside-the-pentateuch.pdf> (7. 5. 2020.).

³² A. REBIĆ, *Biblijske starine*, 100.

³³ S. JURIČ, *Žene u traženju svojih vlastitih korijena u biblijskoj tradiciji*, u: *Posvećeni život* 16(2012.)1-2, 9-22., ovdje 12.

Muž je bio odgovoran za poslove izvan kuće, a žena za poslove unutar. Trebala je biti u svemu na raspolaganju mužu.

»U svakidašnjemu se poslu morala dati sva i po svaku cijenu pokazati se i dokazati svojom radinošću. Često je bila zadužena za najteže kućne poslove kao što su čuvanje stada (usp. Post 29, 6; Izl 2, 16), zahvaćanje i nošenje vode (usp. Post 24, 13; 1 Sam 9, 11), mljevenje (usp. Izl 11, 5), pečenje kruha (usp. 2 Sam 13, 8). Da je žena bila posve podvrgnuta mužu, govori i činjenica da ga je morala čak prati i umivati.«³⁴

Ako su gosti dolazili u kuću, žena nije mogla sjediti za istim stolom, osobito ako je bila udana (usp. Post 18, 9).³⁵

U Davidovo vrijeme žene su bile prisutne na gozbi i prinošenju žrtve kada se Kovčeg saveza unosio u Jeruzalem (usp. 2 Sam 6, 19). Knjiga Ponovljenog zakona spominje prisutnost žena u hramskim obredima (usp. Pnz 12, 12). Zakon je izričito zahtijevao prisutnost muškaraca pred Gospodinom (usp. Izl 34, 23). Iako su pri bogoslužju muškarci predstavljali i druge članove obitelji,³⁶ prema Zakonu ženama nije bila zabranjeno da budu nazočne. No, iako žena nije imala udjela u javnom bogoslužju, ona je imala svoju veliku i značajnu »svećeničku« ulogu u obitelji. Tako je palila subotnju svijeću, pripremljala Pashalnu večeru i stvarala ozračje svetoga u obitelji.³⁷ No, tijekom prvog stoljeća dolazi do diskriminacije žena u kultu. U Herodovu Hramu postojao je atrij za žene, odvojen od atrija za muškarce. Takvo razdvajanje postojalo je i u sinagogama. U liturgijskoj službi žena je mogla samo slušati. S obzirom na obećanje ili zavjet muž, odnosno otac, mogao je poništiti obećanje ili zavjet svoje žene ili kćeri. Stoga je njihova valjanost ovisila o muškarcu (usp. Br 30, 2-17).³⁸

Položaj žena u vjerskom zakonodavstvu vrlo se dobro odražava u formuli koja se neprestano ponavljala: Žene, robovi (pogani) i djeca (maloljetnici). Žena je jednaka robu poganinu i maloljetnom djetetu. Za svog vlasnika ima muškarca, što ograničava njezinu

³⁴ S. JURIČ, *Ženska ljepota – najjača ljudska želja*, 51-52.

³⁵ *Isto*, 55.

³⁶ R. E. BROWN, *Obrana žene: feminizam i Biblija*, Zagreb, 1996., 130.

³⁷ C. TOMIĆ, Apostol Pavao i žena, u: *Obnovljeni život* 36(1981.)5, 406-416., ovdje 415.

³⁸ LJ. MATKOVIĆ-VLAŠIĆ, Žena u Starom i Novom zavjetu, u: *Bogoslovska smotra* 60(1990.)3-4, 155-160., ovdje 156.

slobodu u božanskom služenju. To je razlog zašto je ona, s religioznog stajališta, inferiorna pred muškarcem.³⁹ Još jedan od razloga isključivanja žena iz javnog bogoštovlja je što su one često bile kultno nečiste zbog rađanja, mjesečnih pranja i spolnih odnosa.⁴⁰ Poput robova žena je trebala izvršiti samo dnevnu molitvu. O inferiornosti žene u odnosu prema muškarcu svjedoči i sljedeća molitva u kojoj u dnevnom blagoslovu (*berakah*) muškarac moli: »Blagoslovljen budi, Bože naš, jer me nisi učinio ni poganinom, ni ženom, ni nezalicom.«⁴¹ Za razliku od muškarca žena jednostavno moli: »Hvaljen budi, Gospodine, koji si me stvorio prema svojoj volji.«⁴²

2. Judita, Ruta, Abigajila, Debora i Suzana u povijesti spasenja

2.1. JUDITA

U svjetlu prethodnog istraživanja o mjestu i ulozi žene u Starome zavjetu i u židovstvu u ovom drugom dijelu našega rada pristupamo egzegetsko-teološkoj analizi manje poznatih starozavjetnih izvješća o ženama u Svetome pismu. Jedna od njih je dakako i Judita. Knjiga o Juditi koju rimokatolici drže kanonskom, protestanti apokrifnom, a Židovi nekanonskom, pripovijeda o sramotnom porazu Asiraca od ruke jedne židovske žene – Judite. Ime Judita znači Židovka, pa već i to pokazuje da ona simbolizira židovski narod, prisiljen voditi ratove protiv neprijatelja koji ga životno ugrožavaju.⁴³ No, Judita je ujedno i simbol židovske duše u njezinoj autentičnoj ljepoti i bezuvjetnoj vjeri u svojega Boga. Kada se sve činilo izgubljenim Izrael se iznova vratio u život zahvaljujući jednoj ženi.⁴⁴

Kako bismo potpunije razumjeli ulogu i značenje Judite u povijesti spasenja ukratko ćemo se osvrnuti na sadržaj knjige koja nosi njezino ime. Betulija, grad u kojem je Judita živjela, bijaše izložen velikom iskušenju. Asirska vojska kralja Nabukodonozora okružila je njihove izvore vode i čekala trenutak osvajanja. Židovi su se našli u bezizlaznoj situaciji u kojoj nisu znali što učiniti: predati se i priznati asirsko božanstvo ili umrijeti od gladi i

³⁹ Usp. L. V. HERNANDEZ CARDONA, *La mujer en las culturas del Cercano Oriente: Sumericos, Academicos, Hititas, Hurritas, Cananeos e Israelitas (La Biblia) en la epoca anterior a Cristo*, u: *Cuestiones Teológicas* 9(1982.)24, 33-73., ovdje 68.

⁴⁰ S. JURIČ, *Žene u traženju svojih vlastitih korijena u biblijskoj tradiciji*, 11.

⁴¹ Citirano prema: C. TOMIĆ, *Apostol Pavao i žena*, 414.

⁴² *Isto*.

⁴³ LJ. MATKOVIĆ-VLAŠIĆ, *Velike žene Staroga zavjeta*, Zagreb, 1998., 90.

⁴⁴ E. BOSETTI, *Donne della Bibbia*, Assisi, 2009., 53.

žeđi, odnosno umrijeti od ruke Asiraca u slučaju otpora. No, u toj beznadnoj situaciji Židovi se utječu Bogu za pomoć:

»Svaki Izraelac žarko podiže glas k Bogu i svi se poniziše pred Bogom: oni i žene njihove, i djeca, i životinje, i pridošlice, i plaćenici i robovi nošahu kostrijet oko bokova. Svi Izraelci i žene i djeca što življahu u Jeruzalemu padoše ničice pred Hramom, posuše glavu pepelom i prostriješe kostrijet pred Gospoda: opasaše vrećama i žrtvenik i zazivahu žarko Boga Izraelova u jedan glas, da ne preda njihovu djecu pokolju, njihove žene u ropstvo, njihove gradove i baštinu njihovu rušenju, a svetišta njihova obeščašćenju, pogrdi i ruglu pogana.« (Jdt 4, 9-12).

Svi su bili složni pred Bogom i »Bog usliša glas njihov i smilova se nad nevoljom njihovom« (Jdt 4, 13). A kako im se smilova? Gospodin upotrijebi jednu ženu, udovicu Manašeovu, Juditu iz Betulije, kći Merarijevu. Ona je nakon Manašeove smrti

»načinila sebi sobu na ravnome kućnom krovu, navukla preko bokova kostrijet i nosila haljine udovičke. Postila je sve dane udovištva svoga, osim uoči subote i za samih subota, uoči mladača i za samih mladača te za svetkovina i blagdana doma Izraelova. Bila je lijepa i naočita. Njezin muž Manaše bijaše joj ostavio zlata i srebra, slugu i sluškinja, stoke i zemljišta, i tako je živjela. Ne bijaše nikoga koji bi kazao što ružno o njoj jer je bila jako bogobojazna.« (Jdt 8, 5-8).

Zanimljivo je uočiti kako Sveto pismo na vrlo kratak i sažet način opisuje neku osobu. Iz tih se redaka zamjećuje kako je Judita bila vrlo odana Zakonu i da je sigurno u svojoj samoći uživala u razgovoru s Gospodinom, Bogom Svemogućim.⁴⁵ Njezin lik i nutrina odicali su ljepotom. To izvanjsko bogatstvo slika je nutarnjeg blaga kojeg je nosila u sebi.⁴⁶ Ostavši udovicom ubrzo nakon braka, bez djece, mlada i lijepa Judita nije razmišljala o ponovnoj udaji. Ta nas činjenica još više iznenađuje budući da je u židovstvu majčinstvo bilo najveći blagoslov koji je žena mogla poželjeti. Osim toga umjesto bezbrižnog i lagodnog života koji je mogla uživati, Judita izabire post, pokoru, molitvu i brigu za potrebite.⁴⁷

⁴⁵ M. CRVENKA, *Svetopisamske žene*, Split, 1997., 79.

⁴⁶ A. GRÜN, L. JAROSCH, *Živi što jesi. Biblijski ženski likovi kao arhetipi*, Zagreb, 2006., 63.

⁴⁷ E. BOSETTI, *Donne della Bibbia*, 55.

Doznajući da će Ozija za pet dana predati grad Asircima, ona, iako ponizna, ne suspreže se kritikom iskreno suprotstaviti odluci gradskih poglavara i svećenika Ozije. Ne samo da ih kritizira, nego ih štoviše savjetuje i otvara im oči za Boga i njegovu moćnu ruku.

»Poslušajte me, glavari Betulije! Nije baš valjan govor što ste ga održali puku. A umetnuli ste u taj govor i zakletvu između Boga i vas i rekli da ćete predati grad neprijatelju ako vam Gospod u određenom roku ne pomogne. A tko ste vi da danas iskušavate Boga i postavljate se iznad Boga među ljudima? Ispitujte namisli Boga Svevladara koliko vam drago, pa svejednako nećete razumjeti ništa dovijeka. Ako ne uspijevate istražiti dubine ljudskoga srca niti doznati ono što prolazi ljudskom mišlju, kako ćete dokučiti Boga koji je stvorio sve to? Kako ćete istražiti misao njegovu i shvatiti nakane njegove? Ne, braćo, nemojte ljutiti Gospoda Boga našega! Jer ako nam i ne htjedne priskočiti u pomoć u ovih pet dana, ipak nas može zaštititi ali i zatrti, i to naočigled neprijatelja naših, u one dane kad mu se sviđi. Prema tome, ne tražite odluke Gospoda Boga našega, jer Bog nije čovjek da biste mu mogli prijetiti niti sin čovječji komu biste mogli naređivati. Zbog toga, očekujući spas koji može doći od njega, dozivajmo ga u pomoć, i on će poslušati glas naš, bude li mu to drago. Poslušajte me! Izvest ću djelo o kojemu će spomen prelaziti od pokoljenja na pokoljenje među sinovima našeg naroda. Budite noćas na gradskim vratima da mogнем izići sa svojom sluškinjom. Prije onog dana u koji ste namislili predati grad neprijateljima, Gospod će rukom mojom donijeti spas Izraelu. Ne tražite da vam kažem što sam namjerila. Neću vam odati ništa dok ne bude izvršeno ono što sam odlučila učiniti.« (Jdt 8, 11-17.32-34).

Koliko mudrosti u tim Juditim riječima. Ako su »pet dana« prema Ozijinoj odluci izričaj očajničkog pokušaja pridobivanja Božjega srca i postizanja spasenja, Judita ide još dalje: treba se bezuvjetno pouzdati u Boga. Iza riječi slijede djela.⁴⁸ Jedna žena uzima u svoje ruke spas židovskog naroda. Ona im ne želi unaprijed otkriti što kani poduzeti. Moli ih samo jedno, da je noću puste sa sluškinjom da iziđe iz grada.⁴⁹ Ne otkrivši im svoj plan, Judita ipak dobiva blagoslov svećenika i starješine Ozije. Svojim riječima mogla ih je

⁴⁸ E. BOSETTI, *Donne della Bibbia*, 55.

⁴⁹ C. TOMIĆ, *Vrijeme iščekivanja*, Zagreb, 1989., 131.

posramiti, ali bili su toliko razumni da shvate njezinu mudrost i, što je najvažnije, njezinu dobronamjernost. Judita je žena ne samo molitve nego i akcije.⁵⁰

Večer je čas molitve. Judita pade ničice, posu glavu pepelom, razotkri kostrijet koji je nosila na sebi i upravi žarku molitvu Bogu. Nije dovoljno moliti pomoć od Gospoda da se iziđe iz neke teške situacije, nego treba prihvatiti i njegov poticaj da se nešto ostvari i snaga da se to dovrši. U svojoj molitvi Judita spominje djelo Šimuna, svoga rodozačetnika koji je Božjom pomoću kaznio zločin obeščaćenja Dine (Post 34). I Judita, poput Dine, izlaže se opasnosti da bude obeščaćena. Zato moli Boga da nju, bijednu udovicu zaštiti. Obraća se Bogu koji je gospodar povijesti i kojemu je sve znano. Svjesna je da ne može spasiti Betuliju, ali vjera je podsjeća da se Bog služi malenima kako bi se očitovala njegova moć.⁵¹

Judita izlazi sama sa svojom služavkom pred najjaču vojsku onog vremena. Pred vojsku koja je rušila gradove i pokoravala sve one koji se odupirahu služenju njihovu božanstvu. Ona stavlja svoj život u ruke Gospodnje i izlazi među neprijatelje svoga naroda. Asirci opčinjeni njezinom ljepotom i mudrošću, dozvoliše joj pristup glavnom vojskovođi. Juditinom rukom Gospodin izvršava svoj plan spasenja. Pametna i hrabra, ostala je čista i nedotaknuta. Bog nije trebao vojsku da bi svladao Asirce, trebao je samo odanost jedne bogobojazne i hrabre žene.

Doista, njezino obezglavljenje Holoferna, asirskog generala u njegovu šatoru, njegovim mačem, u njegovu taboru prepunu vojnika, označava Juditu kao političku spasiteljicu Izraela, poput Davida. Ali, ovoga puta spasenje dolazi od žene, a to nikako ne znači preko nekoga slaboga.⁵² U Juditi Božje djelovanje se očituje u osobi koja u očima ljudi nema nikakvih mogućnosti i u osobi kojoj je kao udovici posebice potrebna zaštita (usp. Jdt 11, 1-4). Međutim, Judita nipošto nije slaba: »Njezina hrabrost, njezina vjera u Boga i njezina mudrost – ono što nedostaje njezinim sunarodnjacima – spašavaju Izrael.«⁵³

U tekstu Judita je uvijek prikazana superiornija od muškaraca. Poglavarci ne znaju što činiti, a ona preuzima inicijativu. Ona i njezina sluškinja spašavaju Betuliju, a ne

⁵⁰ LJ. MATKOVIĆ-VLAŠIĆ, *Velike žene Staroga zavjeta*, 93.

⁵¹ C. TOMIĆ, *Vrijeme iščekivanja*, 132.

⁵² Usp. P. BEAUCHAMP, *Cinquanta ritratti biblici*, Asissi, 2004., 230.

⁵³ G. W. E. NICKELSBURG, *Jewish Literature between the Bible and the Mishnah*, Minneapolis (MN), 2005., 99.

naoružani muškarci. Arogantan Holofern je ponižen a zajedno s njim i Nabukodonozor (usp. Jdt 14, 18), i naredbu o posljednjem odlučujućem napadu dat će Judita (usp. Jdt 14, 1-5).⁵⁴ U nastavku ćemo se osvrnuti na neke od značajki Juditine osobnosti i djelovanja koje proizlaze iz biblijskoga teksta i koje su bile od velike važnosti u povijesti spasenja Izraelskog naroda.

2.1.1. Žena koja upravlja, planira i vodi

Judita se pojavljuje u istoimenoj knjizi kad Asirci odsijecaju opskrbu vodom Betuliji, gradu na ulazu uskog koridora koji vodi u Jeruzalem.⁵⁵ »Ujutro izvede Holoferno sve konjaništvo pred oči sinova Izraelovih koji su se nalazili u Betuliji; potvrže budnu nadzoru sve uspone koji su vodili do grada njihova, pretraži sve izvore vode i zauze ih i tu postavi vojničke straže pa se onda vrati k vojsci svojoj.« (Jdt 7, 7). Opsada, koja je trajala trideset i četiri dana, učinila je ljude zlovoljnim i žednim. Ozija i ostali gradski upravitelji podlegli su zahtjevima građana i kažu da će se predati Asircima za pet dana – osim ako im se Gospodin ne smiluje (usp. Jdt 7, 29-30). Čuvši to, Judita ne odlazi vođama Betulije, nego ih poziva u svoj dom. Poziv upućen gradskim prvacima odražava Juditin autoritet po kojemu ih ona izravno upozorava i poučava. Oni jesu vođe, ali ona ih u isti mah oslovljava kao braću (usp. Jdt 8, 14.24). Veliki govor pred predstavnicima njezina naroda (Jdt 8, 11-27) i pred vrhovnim zapovjednikom napadačke vojske (Jdt 11, 5-9), a jednako tako i njezina molitva (Jdt 9, 2-14), svjedoče o njezinoj bogatoj nutрини i velikim intelektualnim sposobnostima. Prekoravajući ih zbog iskušavanja Boga govori im da ima plan za spas Betulije, Jeruzalema, Hrama i naroda. Odbijajući ga otkriti, ipak navješćuje da će njezino djelo »prelaziti od pokoljenja na pokoljenje« (Jdt 8, 32). Ne samo da čelnici slušaju bez prekida, nego priznaju njezinu mudrost i ne odupiru se njezinom prijedlogu. Ona traži da se vrata otvore kako bi ona i njezina sluškinja napustile grad. Judita je, dakle, ona koja upravlja, planira i vodi.⁵⁶

⁵⁴ F. DALLA VECCHIA, *Giuditta. Introduzione, traduzione e commento*, Cinisello Balsamo (Milano), 2019., 18.

⁵⁵ Usp. R. GALLAHER BRANCH, *Judith: A Remarkable Heroine*, 31. siječnja 2020. Dostupno na: <https://www.biblicalarchaeology.org/daily/people-cultures-in-the-bible/people-in-the-bible/judith-a-remarkable-heroine/> (16. 5. 2020.).

⁵⁶ Usp. *isto*.

2.1.2. Žena kojoj Gospod daje jezik vješt

Druge žene koje su poznate po svojoj vještini govora i mudroj riječi u biblijskom tekstu su Abigajila (1 Sam 25, 23-31), Debora (Suci 5), Estera i Zaručnica u Pjesmi nad pjesmama. Međutim, Judita ih sve nadvisuje svojim dvjema izjavama. Prvoj upućenoj Oziji i ostalim betulijskim sucima u Jdt 8, 11-27 i drugoj, upućenoj Holofernu i asirskim vojnicima koji ostaju zatečeni gledajući njezinu ljepotu u Jdt 11, 5-19. Prije svakog svog pothvata Judita moli, od početka njezine pustolovine (Jdt 9) pa sve do konačnog hvalospjeva u kojem slavi pobjedu nad Asircima (Jdt 16, 1-17). U svim tim tekstovima dolazi do izražaja Juditino umijeće govora.⁵⁷

2.1.3. Žena izvanredne hrabrosti

Iščekujući strašan ishod Asirske opsade, Judita reče: »Pokolj braće naše, tjeranje svega naroda u progonstvo i opustošenje baštine naše« (Jdt 8, 22). Ako padne to malo predgrađe Jeruzalema, Jeruzalem će biti izložen, a svetište oskvrnjeno. Za razliku od betulijskih poglavara koji vape Gospodinu za kišu i oslobođenje od Asiraca, Judita djeluje. Možemo reći da ih i ispravlja. Ona opsadu Betulije tumači kao kušnju od Gospodina, kao onu stavljenu pred Abrahama i Izaka te za nju čak i zahvaljuje Bogu:

»Zbog svega toga zahvalimo radije Gospodu Bogu našem što nas iskušava kao što je iskušavao i očeve naše. Sjetite se kako je činio s Abrahamom, kako je iskušavao Izaka, što se dogodilo Jakovu u Mezopotamiji sirijskoj kad je pasao ovce Labana svoga ujaka. Jer kako je iskušavao njih da bi iskušao njihova srca, tako postupa s nama da se popravimo, a ne da nam se osveti, jer Bog iskušava one koji su mu blizu.« (Jdt 8, 25-27).⁵⁸

Razum nam govori da Betulijanci i kad bi bili hrabri suočiti se s Asircima, nisu ništa naspram njihovih 170.000 pješaka i 12.000 konjanika (usp. Jdt 7, 2). Judita, nenaoružana, sama sa svojom sluškinjom ide pred njih.⁵⁹

⁵⁷ Usp. R. GALLAHER BRANCH, Judith: A Remarkable Heroine.

⁵⁸ Usp. *isto*.

⁵⁹ Usp. *isto*.

2.1.4. Žena strategije

»Juditin pogled otvoren je i širok. Kao dobar vojni strateg dobro procjenjuje da o sudbini njezina grada ovisi i sva Judeja.«⁶⁰ Stoga, oblačeći se »što je mogla ljepše da bi očarala oči ljudi koji je budu gledali« (Jdt 10, 4), Judita i njezina sluškinja odlaze noću niz dolinu koju Asirci namjeravaju napasti. Zaustavljena od strane asirske predstraže, odvedena je Holofernu. Judita odmah smišlja priču koja sadrži dovoljno činjenica da bi joj se povjerovalo. Tvrdeći da je poslana od Boga, obećava da će voditi Holoferna i njegovu cijelu vojsku kroz Jeruzalem bez gubitka ijednog života. Njezine su riječi oduševile vojskovođu i njegove sustolnike. Nazivajući je lijepom i elokventnom, izražava joj dobrodošlicu u njihov tabor i odobrava njezin zahtjev da tijekom noći smije napustiti tabor radi molitve. Tako se ova nezaštićena i neočekivana gošća u asirskom taboru postavila kao mamac i čekala tri dana na priliku da udari i spasi Izrael.⁶¹

2.1.5. Žena svjesna svoje ženstvenosti i nadmoći

Čitajući izvješća o Juditi čitatelj stječe dojam da pred njezinom nutarnjom i izvanjskom ljepotom, stavom i umijećem govora nijedan muškarac nije mogao ostati ravnodušan: »Dok su ti ljudi slušali riječi njezine i promatrali je, bijahu zadivljeni njezinom ljepotom« (Jdt 10, 14). Mudro je privlačila njihova osjetila te ih je svojom ženstvenošću i ljepotom jednostavno očarala. Njezino ratno oružje njezina je ljepota, senzualnost i ženstvenost. Oblači se pažljivo, znajući da uspjeh njezina plana ovisi o njezinoj sposobnosti zavođenja.⁶² Judita »svuču sa sebe kostrijet, skide udovičke haljine, opru vodom tijelo, namaza se mirisavom mašću, počešlja kosu i stavi prevjes na glavu, odjenu se u svećane haljine u koje se odijevala dok je još živio muž njezin Manaše. « (Jdt 10, 3-4). Pozvana na gozbu pripremljenu u Holofernovu šatoru, Judita jednostavno sjedi na ovnujskoj koži, jedući hranu koju je donijela iz Betulije te laskajući generalu govoreći mu: »Osjećam da je danas moj život tako velik kako nije bio nikada od moga rođenja« (Jdt 12, 15-20). Holofern, vojskovođa apsolutno podložan svom kralju i Judita, žena koju je poslušnost Božjem zakonu učinila slobodnom i poduzetnom, susreću se licem u lice. Riječ je o susretu dvaju svjetova, dviju potpuno različitih logika i suprotnih mudrosti. Juditina

⁶⁰ N. BILIĆ, Judita. Biblijski put Judite, spasiteljice, 19. ožujka 2014. Dostupno na: <https://amdg.eu/2014/03/judita/>, (25. 4. 2020.).

⁶¹ Usp. R. GALLAHER BRANCH, Judith: A Remarkable Heroine.

⁶² Usp. *isto*.

mudrost uključivala je i lukavstvo.⁶³ Služeći se svim svojim sposobnostima Judita pruža Holofernu lijepu sliku o sebi, te on, lakovjeran i obuzet požudom počne piti dok ga vino nije u potpunosti svladalo.⁶⁴ Judita je svjesno i slobodno upotrijebila svoj šarm, ljepotu i otmjenost kako bi zadobila moć nad Holofernom.

Moralnost Juditine strategije, posebice inzistiranje na obmani i sposobnosti zavođenja, koje ona sama ističe, pomalo nas zbunjuju. Međutim, kako proizlazi iz izvještaja autor ih ne osuđuje nego naprotiv hvali taj i takav Juditin izbor. Judita je mudro i vješto znala izabrati učinkovito oruđe u spašavanju svojega naroda. Drugim riječima, znala je izabrati oruđe koje je imala na raspolaganju kojim bi neprijatelja pogodila u njegovoj najslabijoj točki. Igra igru znajući da je na tom terenu neprijatelj najranjiviji i najslabiji. Na taj način Judita ismijava cijelu vojsku, a njezinog zapovjednika ponižava. No, pri tome je potrebno naglasiti da sve Juditine radnje imaju ironičnu konotaciju. Juditina mudrost očituje se u njezinoj lukavosti, domišljatosti i taktičnosti. Riječ je o mudrosti koja se očituje posebice u izboru oruđa s kojim će se suočiti sa svojim samouvjerenim neprijateljem koji vjeruje da je jak, ali koji je u stvarnosti primoran kapitulirati pred ženom koja se vješto služi svojim ženskim sposobnostima.⁶⁵ U tom svjetlu možemo zaključiti da autor nije htio opisati lijepu ženu i njezino umijeće zavođenja, nego u njoj prikazati primjer bezuvjetnog i apsolutnog pouzdanja u Boga.⁶⁶

2.1.6. Žena koja se bori za opće dobro po cijenu vlastita života

Sama u šatoru s Holofernom, kasno po noći, dok je bio svladan od vina, pomolivši se, Judita mu odrubljuje glavu udarivši dva puta njegovim mačem.⁶⁷ Prije ispunjenja svoje misije, Judita prvo priziva Božju pomoć. »Gospodine Bože Izraelov, ojačaj me danas« (Jdt 13, 7). Njezino zazivanje je iznenađujuće jer ne uzvikuje »moj Bože«, što bi se moglo očekivati u trenucima tako visoke i dramatične napetosti, nego »Bože Izraelov«. Judita je svjesna veličine svojega poslanja koju ne ispunjava iz osobnih interesa. Djeluje

⁶³ E. BOSETTI, *Donne della Bibbia*, 55.

⁶⁴ Usp. R. GALLAHER BRANCH, *Judith: A Remarkable Heroine*.

⁶⁵ F. DALLA VECCHIA, *Giuditta*, 18.

⁶⁶ N. HOHNJEC, *Obitelj i njezine generacije*, 129.

⁶⁷ Usp. R. GALLAHER BRANCH, *Judith: A Remarkable Heroine*.

isključivo u ime Boga Izraelova i u ime svakog Izraelca.⁶⁸ Simbolično, u glavi se nalazi središte moći. Bez povezanosti sa srcem i nutrinom ljudi postaju tvrdi i bez samilosti prema slabijima. Budući da ne osjećaju same sebe, ne mogu naslutiti ni kako se drugi osjećaju.⁶⁹

Judita predaje Holofernovu glavu svojoj sluškinji i njih dvije napustiše tabor. Nitko ih ne smeta pri odlasku jer misle da po običaju idu moliti. Odlaze pred vrata Betulije. Vrata se otvaraju, a Judita reče: »Evo glave Holoferna, vrhovnog zapovjednika vojske asirske, i evo zastora pod kojim je ležao pijan. Bog ga je pogodio rukom jedne žene! Neka živi Gospodin koji me zaštitio na putu kojim sam hodila! Jer je moje lice zastravilo Holoferna na propast njegovu, nije zgriješio sa mnom te me tako nije osramotio ni okaljao.« (Jdt 13, 15-16).

Podržana i osnažena molitvom svojega naroda, ispunjena nepokolebljivim pouzdanjem u Boga, Judita se bori za opće dobro svojega naroda. Po cijenu vlastita života »poigrava« se s Holofernovom moći i slabostima njegovih osjetila vodeći ga k njegovu uništenju. Neustrašiva i slobodna, pouzdajući se samo u Boga Izraela, Judita u svoje ruke preuzima osvetu nad svojim neprijateljima koji su, večer prije, nemilosrdno glasali za njezinu smrt i za smrt njezina naroda.⁷⁰

2.1.7. Judita i njezina sluškinja

Tiha, anonimna sluškinja poput sjene slijedi Juditu kroz njezinu avanturu i sudjeluje u njoj. Sluškinja je čini se također lijepa, jer Asirci zadivljeni rekoše: »Tko može prezreti narod koji ima takve žene?« Nadalje, sluškinja brine za tjelesne potrebe svoje gospodarice – hranu i odjeću i djeluje kao čuvarica sa svim potrebnim kvalifikacijama, doprinoseći tako mističnosti i vjerodostojnosti Judite koja trči reći Asircima: Hebreji »će vam se uskoro predati da vam budu hrana« (Jdt 10, 12). Tekst daje naslutiti duboku vezu između Judite i njezine sluškinje, a ujedno i duboku vjeru koju dijele. Obje su pripadnice zajednice Saveza, stoga je moguće da je i sluškinja sudjelovala u molitvi i postu.

⁶⁸ Usp. N. CALDUCH-BENAGES, El Rostro de Dios en el Libro de Judit, u: *Reseña Bíblica* 74(2012.), 5-22. Dostupno na: <https://www.scribd.com/document/311644807/El-Rostro-de-Dios-en-el-Libro-de-Judit-pdf> (17. 5. 2020.).

⁶⁹ A. GRÜN, L. JAROSCH, *Živi što jesi*, 66.

⁷⁰ A. WÉNIN, C. FOCANT, *La donna la vita. Ritratti femminili della Bibbia*, Bologna, 2008., 58.

Suvremenim rječnikom govoreći, obje su heroine poslone uništiti izraelskog neprijatelja.⁷¹

2.1.8. *Judita u odnosu sa svojim sunarodnjakinjama*

Juditine sunarodnjakinje ne pokazuju nikakvu ljubomoru spram njezine ljepote, bogatstva i postignuća. One se zapravo identificiraju s njom. »Sve su žene Izraelove trčale da je vide, hvalile je i plesove izvodile u čast njezinu. Onda ona uze bršljane u ruke i pokloni ih ženama koje su je pratile. Zatim se ona i njezine pratilice ovjenčашe maslinovim grančicama. Ona je stupala na čelu naroda i predvodila žene u plesu.« (Jdt 15, 12-13). Judita je ovdje poput Mojsijeve sestre Mirjam, koja je nakon prijelaza preko Crvenog mora učinila slično (Izl 15, 20-21). U oba izvještaja moćni je neprijatelj nadvladan milošću Gospodnjom. Heroina nema veće časti od te.⁷²

Na kraju ovog kratkog prikaza Juditina lika i djela potrebno je napomenuti da ju ne smijemo suditi po našim kršćanskim mjerilima, jer kada bismo to učinili, zasigurno bi je osudili zbog dvoličnosti, zavodjenja i ubojstva. Pa čak i kad se time služi radi naroda pod Božjom zaštitom, izaziva sablazan. Sve su to kritike koje se temelje na strogo doslovnom smislu, ne vodeći pri tome računa o autorovoj nakani. Judita je utjelovljenje vjere, a Holoferno politike moći. Božje djelo čini se da je u početku osuđeno na propast, ali na kraju Bog ostvaruje pobjedu nepredvidivim sredstvima. Služi se rukom jedne žene udovice, što je jedan od izraza slabosti u Bibliji. Time želi pokazati da pobjedu ne donosi ljudska sila nego Božja milost. Judita je mogla spasiti svoj grad i svoj narod jer je bila žena molitve i pokore, povučena života i puna straha Božjega. U tom duhu pripravila se za veliko djelo koje po njoj Bog ostvaruje za spas čovječanstva.⁷³ Još jednom, Bog se u povijesti spasenja svojega naroda i cijeloga svijeta služi malenima i slabima. Bog se u svojem spasenjskom naumu poslužio slabom Juditom, ženom mira, kako bi podigao potlačene i zaustavio ratove. No, unatoč svojoj velikoj zasluzi Judita pobjedu pripisuje isključivo Bogu u kojega se bezuvjetno uzdala: »Slavite Boga moga s bubnjevima,

⁷¹ Usp. R. GALLAHER BRANCH, *Judith: A Remarkable Heroine*.

⁷² *Isto*.

⁷³ C. TOMIĆ, *Vrijeme iščekivanja*, 136.

Gospodinu pjevajte s cimbalima, psalam i pohvalu izvijajte mu u čast, veličajte i zazivajte Ime njegovo!«. ⁷⁴

2.2. RUTA

Druga žena koja je odigrala veliku ulogu u povijesti spasenja je Ruta. Knjiga o Ruti samostalna je priča, nepovezana narativnom sekvencom s nekom drugom knjigom. Ime dolazi po glavnoj protagonistici Ruti (heb. »prijateljica«). U hebrejskoj Bibliji ubrojena je među *ketubim* kao prva od pet svitaka (*Megillot*).⁷⁵ »U židovskoj liturgiji Knjiga o Ruti čita se za vrijeme Blagdana sedmica, odnosno svetkovine Pedesetnice. Izvorno je to bila svetkovina zahvale, jer je označavala završetak žetve, ali je već u rano vrijeme židovstva bila također svetkovina dara objave Tore (Zakona) na Sinaju i svetkovina sklapanja Saveza.«⁷⁶

Radnja ne počinje u Izraelu ili Judi, nego u Moabu. Elimelek zajedno sa svojom ženom Noemi i svoja dva sina, Mahlonom i Kiljonom, seli u Moab radi gladi koja je vladala u Betlehemu. Nedugo nakon dolaska Elimelek umrije, a Noemina dva sina oženiše se Moapkama, Orpom i Rutom. Ubrzo nakon toga umiru i oba sina, ostavljajući tri žene bez ijednog skrbnika. Čuvši da je u Betlehemu »Gospodin pohodio narod svoj i dao mu kruha« (Rut 1, 6), Noemi se odluči vratiti.⁷⁷ No, prije svoga povratka moli svoje snahe: »Vratite se svaka domu majke svoje!« (Rut 1, 8). Tom zanimljivom rečenicom, posebice za ono patrijarhalno vrijeme, Noemi unatoč svojoj patnji pokazuje suosjećajnost sa svojim snahama, govoreći da se vrate svojoj kući, majčinskoj toplini i tamo obnove svoje živote.⁷⁸ Nakon dugog nagovaranja, Orpa posluša Noemin savjet i vraća se kući, dok Ruta odgovora riječima koje tako snažno odjekuju te ih se možda čak može smatrati i najljepšima što ih je ikada jedno ljudsko biće uputilo drugome:⁷⁹ »Nemoj me tjerati da te ostavim i da odem od tebe: jer kamo ti ideš, idem i ja i gdje se ti nastaniš, nastanit ću se i ja; tvoj narod moj je narod i tvoj Bog moj je Bog. Gdje ti umreš, umrijet ću i ja; gdje tebe

⁷⁴ E. BOSETTI, *Donne della Bibbia*, 56.

⁷⁵ C. TOMIĆ, *Poruka spasenja Svetog pisma Starog zavjeta*, Zagreb, 1983., 110.

⁷⁶ A. POPOVIĆ, *Povijesne knjige*, Zagreb, 2015., 112.

⁷⁷ Usp. A. BERLIN, Ruth – Big Theme, Little Book, 8. ožujka 2020. Dostupno na: <https://www.biblicalarchaeology.org/daily/biblical-topics/hebrew-bible/the-story-of-ruth/> (9. 8. 2020.).

⁷⁸ Usp. E. BOSETTI, *Donne della Bibbia*, 44.

⁷⁹ LJ. MATKOVIĆ-VLAŠIĆ, *Velike žene Staroga zavjeta*, 53.

pokopaju, pokopat će i mene. Neka mi Gospodin uzvratu svakim zlom i nevoljom ako me što drugo, osim smrti, rastavi od tebe.« (Rut 1, 16-17).

Došavši u Betlehem, Ruta odlazi u polje pabirčiti kako bi svekrvi i sebi osigurala egzistenciju. Ni ne znajući, polje u kojem je radila pripadalo je Boazu, Elimelekovom imućnom rođaku. Vidjevši je u polju Boaz se raspituje za nju. Teško je ne naglasiti važnost ženine reputacije. U malim zemljoradničkim zajednicama skoro je nemoguće sačuvati tajnu. Svi su znali da se Noemi vratila iz Moaba u pratnji svoje snahe Rute. Znali su za Rutinu odanost Noeminom narodu i njihovu Bogu te su stvorili svoja mišljenja o njoj.⁸⁰ Kada ju je Boaz prvi put susreo rekao joj je: »Čuo sam što si sve učinila za svoju svekrvu poslije smrti svoga muža; kako si ostavila oca svojega, majku svoju i zavičaj svoj te došla u narod kojega do jučer ili prekjučer nisi poznavala« (Rut 2, 11). Svjestan njezinih kvaliteta, Boaz s njom postupa prema njezinim zaslugama. Pozvao ju je da jede s njegovim žeteocima, da pabirči s njegovim slugama, a njih upozorava da ju ne uznemiruju. S obzirom na te Boazove upute uočavamo koliko je opasan život za ženu koja je sama u tom razdoblju sudaca. Čak svoje žeteoce upućuje da ispuštaju klasove kako bi ih Ruta mogla skupiti.⁸¹

Kada je Noemi saznala što se dogodilo i da je Boaz jedan od njezinih rođaka što znači i jedan od potencijalnih skrbnika, radovala se, jer je Bog Ruti otvorio nova vrata. Noemi upućuje Rutu kako prići Boazu. Tijekom žetve radnici su često spavali na gumnu. Noemi šalje Rutu da ode po noći i legne mu pod noge. Netko Noemin savjet može shvatiti kao pokušaj zavodjenja, no jasno je da Ruta zauzima stav sluge legavši pod noge, a ne kraj njega.⁸² Tako mu se i predstavlja: »Ja sam Ruta, sluškinja tvoja. Raširi skut svoje haljine na sluškinju svoju jer si mi skrbnik.« (Rut 3, 9). Boaz je očito razumio Rutine riječi, ujedno impresioniran što je baš pored svih drugih izabrala njega, starijeg muškarca, s oduševljenjem prihvaća i počinje djelovati.⁸³

»'Blagoslovio te Gospodin, kćeri moja!' – dočeka on. Ovaj drugi tvoj čin milosti još je vrjedniji od prvoga, jer se nisi trudila da slijediš mlade poslenike, bili oni bogati ili siromašni. I zato se, kćeri moja, sada ne plaši: učinit ću ti sve što zatražiš,

⁸⁰ Usp. S. RICHARDS, L. RICHARDS, *Women of the Bible*, 197.

⁸¹ *Isto*.

⁸² *Isto*, 198.

⁸³ Usp. A. BERLIN, *Ruth – Big Theme*.

jer sva vrata moga naroda znaju da si čestita žena. Jest, uistinu sam ti skrbnik; ali postoji još bliži od mene. Ostani noćas; ako te sutra ujutro on kao skrbnik htjedne uzeti, dobro, neka te uzme; a ne htjedne li, uzet ću te ja, tako mi Gospodina! Spavaj do jutra.’« (Rut 3, 10-13).

Za ranog jutra, Boaz odlazi do gradskih vrata i ubrzo rješava stvar s potencijalnim skrbnikom. On odbija preuzeti tu dužnost i prepušta je Boazu. Po tadašnjem običaju, skida svoju sandalu, kao znak valjanosti otkupa, predajući je Boazu koji se obraća narodu riječima: »Vi ste danas svjedoci da ja otkupljujem iz ruke Noemine sve ono što je bilo Elimelekovo, sve što je bilo Kiljonovo i Mahlonovo. Uz to uzimam za ženu Rutu Moapku, ženu Mahlonovu, da bi se sačuvalo ime pokojnikovo na baštini i da se ime njegovo ne bi zatrla među braćom njegovom i nestalo s vratâ zavičaja njegova.« (Rut 4, 9-10). Ruta i Boaz sklapaju leviratski brak. Božji blagoslov tog braka između Rute i Boaza očitovao se u rođenju sina Obeda, koji je postao Noemin skrbnik i pravni nasljednik Noemine (Elimelekove) obitelji.⁸⁴

Knjiga o Ruti bogati je izvor uvida u zdrave međuljudske odnose. Podsjeća nas kako i tijekom teškog razdoblja sudaca, Božji muškarci i žene mogu i jesu živjeli blagoslovljenim i radosnim životom.⁸⁵ Završava preokretom tragedije koja se dogodila na početku. Naspram tuge i smrti dolazi radost i novi život. Likovi nekoliko puta spominju Boga, ali pripovjedač ne navodi nikakvo Božje izravno djelovanje jer Božja providnost djeluje iza svake narativne scene, ispreplićući zajedno okolnosti i izbore svih likova. Noemina tragedija navodi ju na razmišljanje da je Bog kažnjava, ali zapravo cjelokupna pripovijest govori o Božjem poslanju spašavanja i obnove njezina života jednako kao i njezine obitelji. I to čini preko Rute, kroz njezinu odvažnost i odanost, koja Noemi donosi iscjeljenje.

2.2.1. Rutino obraćenje

Rutin odnos s Bogom započeo je kao što većina ljudi započinje svoj odnos s Bogom: posredstvom drugoga. Ruta je poznavala i cijenila nekoga tko poznaje Boga. Ta osoba za Rutu bila je Noemi. Noemi s lakoćom govori o Bogu jer je on za nju stvaran. Vidimo to u blagoslovu koji je dala svojim snahama kada se odlučila vratiti u Judu: »Neka vam

⁸⁴ A. POPOVIĆ, *Povijesne knjige*, 101.

⁸⁵ Usp. S. RICHARDS, L. RICHARDS, *Women of the Bible*, 195.

Gospodin udijeli da obje nađete mir, svaka u domu svoga muža« (Rut 1, 9). Noemi je nedvojbeno voljela svojega Boga i svoje snahe. U toj ljubavi postala je most preko kojeg je Ruta prešla k vjeri. Biblijski tekst jasno pokazuje da je Ruta shvatila kako odluka odlaska s Noemi u Betlehem poziva i na predanje njezinom Bogu.⁸⁶ Kada je Noemi nastavila nagovarati Rutu da se vrati kući, Ruta čvrsto odgovara prelijepim i autentičnim riječima predanja: »Nemoj me tjerati da te ostavim i da odem od tebe: jer kamo ti ideš, idem i ja i gdje se ti nastaniš, nastanit ću se i ja; tvoj narod moj je narod i tvoj Bog moj je Bog. Gdje ti umreš, umrijet ću i ja; gdje tebe pokopaju, pokopat će i mene. Neka mi Jahve uzvratu svakim zlom i nevoljom ako me što drugo, osim smrti, rastavi od tebe.« (Rut 1, 16-17).

Značajan je redosljed kojim Ruta izražava svoju odanost. U starozavjetnom vremenu samo je Izrael imao savez s Bogom. Ruta obećava da će narod njezine svekrve Noemi biti i njen narod, potpuno svjesna da predajući sebe zajednici Saveza, predaje se ujedno i Bogu Izraela. Rutina odluka ostati s Noemi ujedno je i odluka ostati s njezinim Bogom. Izabrala je Boga Izraelova pod čija se krila došla skloniti (usp. Rut 2, 12).⁸⁷ Ako je Noemin povratak označavao pravi fizički povratak, onaj Rutin predstavljao je prije svega njezino obraćenje. Naime, hebrejski glagol *šûb* – »vratiti se«, »okrenuti se«,⁸⁸ koji se u prvom poglavlju pojavljuje čak dvanaest puta, označava ne samo tjelesni nego i duhovni pokret, preokret, povratak. Riječ je o glagolu »obraćenja«. No, potrebno je naglasiti da se Ruta ne obraća Bogu. Drugim riječima, ono što je pokreće jest bezuvjetna i potpuna ljubav prema svojoj svekrvi, a ne prema Bogu Izraela koju navedena ljubav, dakako, uključuje.⁸⁹

2.2.2. Prijateljstvo koje nadilazi sve granice

Priča o Ruti i Noemi veličanstven je primjer prijateljstva koje nadilazi sve granice. U tom odnosu nema predrasuda ili bolje rečeno, one su nadvladane. Razlika u dobi, kulturi i religiji ne sprječava povezanost koja nadilazi sve različitosti, u prijateljskom jednako kao

⁸⁶ Usp. S. RICHARDS, L. RICHARDS, *Women of the Bible*, 195.

⁸⁷ Usp. *Isto*, 196.

⁸⁸ R. AMERL, *Hebrejsko-hrvatski rječnik*, Zagreb, 1997., 288.

⁸⁹ G. MICHELINI, Prossimità e distanza. Lettura pragmatica del libro di Rut a partire dell'esegesi rabbinica, u: M. GRILLI, J. MALEPARAMPIL, *Il diverso e lo straniero nella bibbia ebraico-cristiana. Uno studio esegetico-teologico in chiave interculturale*, Bologna, 2013., 133-159., ovdje 141.

i u odnosu svekrve i snahe. Ruta voli Noemi zbog onoga što ona jest, neovisno o tome što joj ona može dati.⁹⁰ U svakom pogledu Ruta se pokazala odanom, radišnom, osjećajnom i kao ona koja djelotvorno slijedi Noemine savjete. Poslušala ju je i u savjetu oko izbora potencijalnog muža. Iako Noemin izbor nije posebno mlad niti pretjerano zgodan muškarac, Ruta shvaća da je Boaz čovjek nutarnjih kvaliteta te slijedi dani savjet. Očito je Ruta imala duboko poštovanje prema Noemi, kao i odanu ljubav.⁹¹ Riječ je o bezgraničnoj i bezuvjetnoj odanosti. Ruta je spremna poput Abrahama napustiti svoju zemlju, kuću i svoje bogove. No, motiv njezina odlaska, za razliku od Abrahamova, nije izravan božanski poziv, nego naklonost prema Noemi.⁹²

Kako je divno kada među ženama cvijeta prijateljstvo! Što ih može zaustaviti? Snaga dviju žena prokušanih bolom i sjedinjenih ljubavlju nadilazi svaku prepreku, predrasude i neprijateljstvo. Strankinja postaje prijateljica. Upravo najkritiziraniji odnos, poput onog između snahe i svekrve, postaje simbol beskompromisne i bezuvjetne ljubavi. Kuću Davida i Mesije grade žene koje znaju kako izgraditi mostove prijateljstva, iznad predrasuda i religioznih diktata, poput zabrane braka sa strankinjama.⁹³ »Između Noemi i Rute stvorilo se uistinu pravo zajedništvo vjere, nade i ljubavi koje ih objedinjuju na putu od Moaba do Betlehema, i više od toga: u životu, podržavanju i ostvarenju mesijanske nade.«⁹⁴ Zanimljivo je uočiti da ako je s jedne strane napuštanje Betlehema – »kuće kruha« i odlazak u Moab u traženju života u stvarnosti bio izbor smrti, s druge strane povratak u Betlehem zajedno s Rutom, Moapkinjom, izbor je života. Noemi, čije ime znači »voljena«, »ljubazna«,⁹⁵ doista je voljena i blagoslovljena ljubavlju, odanošću i vjernošću svoje snahe Rute – »prijateljice« strankinje.⁹⁶

⁹⁰ Usp. E. BOSETTI, *Donne della Bibbia*, 45.

⁹¹ Usp. S. RICHARDS, L. RICHARDS, *Women of the Bible*, 197.

⁹² Usp. E. BOSETTI, *Donne della Bibbia*, 44.

⁹³ Usp. *isto*, 47.

⁹⁴ N. HOHNJEC, Vjera biblijskih mudraca, u: *Bogoslovska smotra* 75(2004.)1, 51-67., ovdje 64.

⁹⁵ S. DODIG, *Leksikon biblijskih žena*, Zagreb, 2015., 101.

⁹⁶ E. BOSETTI, *Donne della Bibbia*, 47.

2.2.3. Rutino odlučno preuzimanje inicijative

Došavši u Betlehem, Ruta i Noemi su bez ikakvih prihoda. Ruta sama preuzima inicijativu i s Noeminim dopuštenjem ide u polje pabirčiti klasje.⁹⁷ Nadalje, pokazuje inicijativu i u razgovoru s Boazom kada se susreću dok pabirči u polju. Njezine riječi mogu se shvatiti kao refleksivan odgovor na njegovu velikodušnost: »Čime sam stekla toliku milost u očima tvojim da mi posvećuješ pažnju kad sam tuđinka« (Rut 2, 10). U istom tom razgovoru, drugi njezin odgovor Boazu otkriva nam i njezin poduzetan karakter. Umjesto jednostavnog izraza zahvalnosti, Ruta govori: »Kad bih mogla uvijek nalaziti milost u tvojim očima, gospodaru, jer si me utješio i milostivo progovorio sluškinji svojoj, ako i nisam kao jedna od tvojih sluškinja.« (Rut 2, 13).

Posljednje pokazivanje Rutine inicijative autor prikazuje na gumnu.⁹⁸ S preciznim uputama danima od Noemi, Ruta odlazi do gumna čineći sve kako joj je svekrva rekla, do jednog trenutka. Naime, Noemi joj je rekla da podigne pokrivač i legne do nogu Boazovih i da će joj on tada reći »što joj je činiti« (usp. Rut 4, 4). Ali Ruta nakon što je legla do Boazovih nogu i nakon što ju je upitao: »Tko je?« ne čeka da joj on kaže što joj je činiti, nego sama preuzima inicijativu i govori mu što on treba činiti. »Raširi skut svoje haljine na sluškinju svoju jer si mi skrbnik.« Rutine su riječi kojima moli svog skrbnika – *go'ela* da ju uzme za ženu. I u ovom slučaju dolazi do izražaja Rutina odlučnost i hrabrost potaknuta ljubavlju prema svekrvi. Ruta ne čeka da joj Boaz kaže što ona treba učiniti, tj. udati se za njega, nego ona njemu govori koja je njegova obveza prema njoj, tj. podsjeća ga da joj je on skrbnik i da ju treba uzeti za ženu.

No, potrebno je istaknuti da Rutino ponašanje na gumnu ne uključuje ni zavođenje ni prostituiranje. Rutino djelovanje ovdje dovodi do legitimnog odnosa koji je tradicija dozvoljavala. Iako je točno da je tjelesno sjedinjenje i začecje dolazilo nakon sklapanja braka.⁹⁹ U svojoj inicijativi Ruta je, dakle, oprezna kako ne bi prekršila bilo pravnu bilo

⁹⁷ Usp. G. MICHELINI, *Prossimità e distanza*, 148.

⁹⁸ Usp. P. H. W. LAU, *Identity and Ethics in the Book of Ruth: A Social Identity Approach*, Berlin, 2010., 103.

⁹⁹ A. WÉNIN, C. FOCANT, *La donna la vita*, 70.

socijalnu granicu starog Izraela. Kroz njezina djela vidimo da je svjesna kulturalnih normi i vješto se snalazi u njima.¹⁰⁰

2.2.4. Žena hrabrosti i odvažnosti

Već u prvom poglavlju s lakoćom uočavamo Rutinu spremnost suprotstavljanja konvencionalnome te napuštanja poznatog i sigurnog okruženja.¹⁰¹ Ruta, hrabra žena, suočava se s različitim krizama, posebice sa smrću muža. Sama, bez supruga, bez potomstva i bez ikakvih prihoda Ruta se nalazi u vrlo teškoj društvenoj i ekonomskoj situaciji. Jako velik rizik koji preuzima na sebe očituje njezinu odlučnost i hrabrost. U kratkom vremenu susreće se s novom zemljom, novim ljudima, novim običajima, poslom i statusom. Ruta sve to hrabro podnosi bez mrmljanja i protivljenja, suočavajući se odlučno sa situacijom.¹⁰²

2.2.5. Žena mudrosti

Ruta se prilagođava svom novom životu u Betlehemu. Ne pokušava promijeniti uvjete u kojima se nalazi. Svjesna je da je ona ta koja se mora mijenjati i prilagođavati. Ona je ta koja je izabrala napustiti sve poradi Noemi. Rutina povučенost i njezina šutnja čine je tajanstvenom, a samim time i eminentnijom. Kad govori, govori mudro. Njezine riječi su pomno izabrane, snažne i znamenite. Ponizno prihvaća i činjenicu da se o njoj govori kao o onoj koja je došla prateći Noemi.

Ipak, njezino ponašanje ne daje drugima priliku za ogovaranje. Naprotiv, zahvaljujući takvom stavu i ponašanju Ruta postaje uzor čitateljima svakoga vremena. Jedan od primjera njezine snalažljivosti jest već spomenuti razgovor s Boazom. On je hvali pred svima. »Čuo sam što si sve učinila za svoju svekrvu poslije smrti svoga muža; kako si ostavila oca svoga, majku svoju i zavičaj svoj te došla u narod kojega do jučer ili prekjučer nisi poznavala.« (Rut 2, 11). Ruta odgovara šarmantno. Kad Boaz javno moli da je Gospodin blagoslovi, Ruta javno odgovara kako se nada da će u njegovim očima nalaziti

¹⁰⁰ Usp. P. H. W. LAU, *Identity and Ethics in the Book of Ruth*, 105.

¹⁰¹ Usp. *isto*, 102.

¹⁰² Usp. R. GALLAHER BRANCH, *Handling a crisis via a combination of human initiative and godly direction: Insights from the Book of Ruth*, 11. prosinca 2012. Dostupno na: <https://indieskriflig.org.za/index.php/skriflig/article/view/110/758> (31. 1. 2020.).

milost (usp. Rut 2, 13). Upotrebljava svoj šarm nazivajući ga gospodarom, zahvaljujući mu javno i hvaleći ga pred njegovim radnicima.¹⁰³

2.2.6. Žena uzornog ponašanja

Kroz cijelu Knjigu o Ruti, uočavamo da glavna protagonistica, čije ime knjiga i nosi, niti se kada žali niti izražava nekakvu ekstremnu emociju poput bijesa. Mogla je ostati kod kuće u Moabu. Mogla se odnositi prema Noemi s nepoštovanjem. Mogla je činiti što god je željela. No, umjesto toga, Ruta u svojim odnosima i stavovima pokazuje poniznost, ljubaznost i čednost, a u govoru pomno i mudro izabire riječi. Iako se u krizama očituje istina o čovjeku, kako pozitivna tako i negativna, Ruta ne pokazuje negativne karakterne osobine. Njezino ponašanje ostaje izvanredno dosljedno.

Knjiga pripovijeda o smrti Rutina muža, odlasku zajedno s Noemi u Betlehem, žetvi pšenice i ječma, njezinom braku s Boazom i rođenju sina. U pripovijedanju svih tih događaja koji se odvijaju kroz tjedne, jedan za drugim, vidljiva je Rutina ustrajnost, vjernost, domišljatost i hrabrost. Ruta radi jedan od nižih poslova, ali radi ga dostojanstveno i bez mrmljanja. Njezini dobri maniri evidentni su i na radnome mjestu. Iako je odrasla, traži dopuštenje od svoje svekrve kako bi išla pabirčiti (usp. Rut 2, 2). Nadglednik nad žeteocima govori Boazu da je tražila dopuštenje kako bi pabirčila (usp. Rut 2, 7). Svojim teškim radom iskazuje čast Noemi pokušavajući im osigurati egzistenciju. Iskazuje čast i Boazu koji je izdvaja pred svima, slušajući ga pažljivo, a zatim »pade ničice, pokloni se do zemlje« (Rut 2, 10), obraćajući mu se iz tog položaja.¹⁰⁴

2.2.7. Žena pozorna na detalje

Ruta se oblači kako bi ostvarila uspjeh. Unatoč oslabljenom ekonomskom stanju, tekst nam indirektno pokazuje da je Ruta svjesna svoje privlačnosti. Vrlo vjerojatno oblači se skromno, a opet upečatljivo, pa čak i za rad u polju. Nekakav detalj morao ju je izdvojiti od drugih žena koje su radile na istom mjestu. Naime, prvo pitanje koje Boaz, dolazeći u polje, upućuje radnicima glasi: »Čija je ono mlada žena?« (Rut 2, 5). Iz teksta proizlazi

¹⁰³ Usp. R. GALLAHER BRANCH, Handling a crisis via a combination of human initiative and godly direction.

¹⁰⁴ Isto.

da Ruta ostavlja odličan prvi dojam, te da je u Boazovim očima pronašla milost i poštovanje.

Ruta je u razgovoru draga i ljubazna, hvali ga i time čini da on izgleda dobro u očima svojih žetelaca. Možemo sa sigurnošću pretpostaviti da su njezina djela i riječi naišli na podsmjeh nazočnih. No, Ruta samouvjereno i pažljivo pokazuje svoju inteligenciju i ženstvenost. Daje Boazu do znanja da je i on stekao naklonost u njezinim očima. Kasnije, poslušavši Noemin savjet, Ruta se uređuje, stavlja parfem, uzima svoju najbolju haljinu i odlazi na gumno Boazu (usp. Rut 3, 3). Skidajući udovičko ruho i oblačeći najljepšu haljinu daje li Boazu do znanja da je spremna za brak? Kao čitatelji to ne znamo, ali znamo da je Noemin savjet trebao učiniti Rutu tjelesno još privlačnijom za susret koji će objema promijeniti život.¹⁰⁵

2.2.8. Žena strpljivosti

Biti strpljiv siguran je znak emocionalne i duhovne zrelosti. Ruta strpljivo prolazi kroz sve životne poteškoće: smrt najbližih, putovanje u Betlehem, prilagodba na novi život i nove ljude, siromaštvo i težak rad. Tekst nam pokazuje da Ruta tiho čeka i tako čekajući živi svoju svakodnevicu. Prema tome, možemo reći da Ruta aktivno čeka. Upravo je Rutina strpljivost i požrtvovnost pomogla Noemi u emocionalnom iscjeljenju; počinje se fokusirati na Rutinu trajnu dobrobit – Boaza. Ruta zna čekati, a iz tog strpljivog čekanja zna i pravovremeno djelovati kao što smo vidjeli u njezinom odlučnom uvjeravanju da ide s Noemi jednako kao i u ažurnom traženju posla kako bi svojoj svekrvi i sebi osigurala egzistenciju.¹⁰⁶

2.3. ABIGAJILA

Još jedna starozavjetna žena koju je potrebno posebno istaknuti je Abigajila, žena Nabala Kalebovca iz Karmela, koja kasnije postaje Davidova žena i koja je odigrala veoma važnu ulogu u usponu mladoga Davida na kraljevsko prijestolje.¹⁰⁷ Prema 1 Sam 25 Abigajila je udana za Nabala, bogatog gospodarstvenika. Opisana je kao mudra i vrlo lijepa, dok za njezina muža Biblija navodi da je bio surov i opak. Unatoč Nabalovim nedostacima,

¹⁰⁵ Usp. R. GALLAHER BRANCH, *Handling a crisis via a combination of human initiative and godly direction*.

¹⁰⁶ Usp. *isto*.

¹⁰⁷ Usp. A. WÉNIN, C. FOCANT, *La donna la vita*, 79.

Abigajila je bila idealna žena. Štitila je muževljeve interese, preuzimala inicijativu kada on nije bio sposoban ili voljan djelovati.¹⁰⁸ »U Maonu živio čovjek koji je imao svoje gospodarstvo u Karmelu; bio je to vrlo bogat čovjek, imao je tri tisuće ovaca i tisuću koza. Upravo je tada strigao svoje ovce u Karmelu. Taj se čovjek zvao Nabal, a njegova žena Abigajila. Žena je bila mudra i vrlo lijepa, a čovjek surov i opak: bio je Kalebovac.« (1 Sam 25, 2-3). Nabalovo bogatstvo navedeno je prije njegova osobnog imena i njegovih negativnih karakteristika i nedostataka. Bogatstvo koje je u Svetome pismu znak Božjeg blagoslova u rukama je zlog čovjeka koji s njim loše upravlja. I njegovo ime odražava njegovu osobnost i djelovanje. Nabal na hebrejskom jeziku znači »lud«, »zao«. Nadalje, u tekstu se navodi da je Nabal bio potomak Kaleba, jednog od plemenskih poglavara koje je Mojsije poslao u izviđanje Obećane zemlje. Samo njegovo ime podsjeća na pojam *keleb* što znači »pas«. Tekst se tako poigrava s predstavljanjem Nabala aludirajući na »glupog psa«.¹⁰⁹

David je informiran da Nabal striže svoje ovce i šalje svoje ljude tražeći nekakvu vrstu nagrade, jer je štitio njegove pastire dok su bili u njihovoj blizini u pustinji (usp. 1 Sam 25, 4-9). To je bila općeprihvaćena praksa. Razne nomadske bande predstavljale su opasnost za pastire i njihova stada. Oni koji ih nisu napadali štitili su ih, a za uzvrat su očekivali danak od vlasnika stada.¹¹⁰ Nabal odbija Davidov zahtjev. Kad je to David čuo, razbjesni se, pripasa svoj mač i sa četiri stotine ljudi krenu prema Nabalu, zatrti njega i sve njegovo. U međuvremenu, jedan od Nabalovih slugu javlja Abigajili što joj je muž učinio.¹¹¹

Abigajila odmah reagira, ustaje i sprema »dvije stotine hljebova, dva mijeha vina, pet zgotovljenih ovaca, pet mjera pržena žita, sto grozdova suhoga grožđa, dvije stotine smokovih kolača i sve to natovari na magarce.« (1 Sam 25, 18). Namjera joj je ublažiti Davidov gnjev pokazujući spremnost na naknadu i odmah razjašnjavajući da ne odobrava Nabalovo ponašanje.¹¹² Priznaje pogriješku i dolazi moliti milost. Njezin dugački govor

¹⁰⁸ Usp. A. BERLIN, Abigail: Bible. Dostupno na: <https://jwa.org/encyclopedia/article/abigail-bible> (17. 8. 2020.).

¹⁰⁹ Usp. B. COSTACURTA, *Con la cetra e con la fionda. L'ascesa di Davide verso il trono*, Roma, 1994., 120.

¹¹⁰ Usp. *Isto*, 121.

¹¹¹ Usp. S. RICHARDS, L. RICHARDS, *Women of the Bible*, 1.

¹¹² B. COSTACURTA, *Con la cetra e con la fionda*, 124.

(usp. 1 Sam 25, 23-31), artikuliran i savršeno izveden, želi uvjeriti Davida da odustane od svoje namjere za osvetom. Nabal je luda, kako mu i samo ime govori, dok David pred sobom ima slavnu budućnost. Nema smisla sebe stavljati na istu razinu s Nabalom. Svojim govorom Abigajila se pokazuje mudrom i pronicljivom. Ona prepoznaje u Davidu onoga koga je Bog predodredio da bude vođa svoga naroda. Nadilazeći laskanje, pokazuje duboko razumijevanje cijele situacije i dodiruje prave strune Davidova srca.¹¹³

Samuel ga je pomazao za kralja, ubio je Filistejca praćkom i prihvatio svoju sudbinu nevino progonjen od Šaula. Abigajila mu u svom govoru kaže da će on biti glava Izraela, da će Bog njegove neprijatelje baciti kao iz praćke, te da u njegovom životu neće biti zla, uzalud prolivene krvi, niti osvete. David u njezinim riječima može ponovo sagledati povijest svog života koju je Bog oduvijek vodio i koju će dovršiti. Stoga je njegova reakcija dobronamjerna te joj iskazuje dobrodošlicu: bijes jenjava, a zahvalnost zauzima svoje prvo mjesto.¹¹⁴ Stoga »David odgovori Abigajili: 'Neka je blagoslovljen Gospodin, Bog Izraelov, koji te danas poslao meni ususret! Neka je blagoslovljena tvoja mudrost i blagoslovljena bila ti što si me danas zadržala da ne svalim na se krvnu krivicu i da ne pribavim sebi pravdu svojom rukom.'« (1 Sam 25, 32-33). David je ponovno otkrio dimenziju vlastite pravednosti i nevinosti koja prepušta Boga da sam izvrši svoju pravdu. Tako se Abigajila može vratiti kući. Nabal je spašen od Davidove osvete, ali ne i od Božje pravednosti. David prepoznaje Nabalovu smrt kao Božje djelo, pokazujući zadovoljstvo zbog pravde.¹¹⁵ »Kad David ču da je umro Nabal, reče: 'Neka je blagoslovljen Gospodin, koji mi je ispravio nepravdu što mi je učini Nabal; i Gospodin je očuvao svoga slugu da ne učini zla, a svalio je Nabalovu zloću na njegovu glavu.'« (1 Sam 25, 39).

Abigajilino brzo djelovanje i riječi odražavaju posebnu inteligenciju i mudrost. Uspjela je odvratiti Davida od njegova plana osvete i tako ga impresionirati da ju je uzeo za ženu čim je čuo da je Nabal umro.¹¹⁶ Taj sretan kraj ima vrlo važnu poruku za čitatelja svakoga vremena: prepusti Bogu svoj slučaj. Ne budi ti taj koji provodi pravdu. Neka to učini Gospodin. Povjeri mu pravdu. Upravo na taj način David ostaje pravedan i nevin.¹¹⁷

¹¹³ Usp. B. COSTACURTA, *Con la cetra e con la fionda*, 125.

¹¹⁴ *Isto*, 126.

¹¹⁵ *Isto*, 126.

¹¹⁶ Usp. S. RICHARDS, L. RICHARDS, *Women of the Bible*, 2.

¹¹⁷ Usp. E. BOSETTI, *Donne della Bibbia*, 52.

2.3.1. Poniznost kroz govor tijela

Abigajila ne gubi vrijeme razgovarajući s mužem jer zna da ne bi ničemu koristilo,¹¹⁸ nego odmah započinje svoj protunapad na Davida koristeći jedno od svojih najvećih bogatstava: govor tijela. Abigajila na vrlo pronicljiv i mudar način upotrebljava govor tijela. Silazi s magarca čim je ugledala Davida. Pade pred njega, klanjajući se do zemlje. Iz tog položaja započinje svoj govor, jedan od najdužih zapisanih u Svetome pismu koji je izgovorila žena (usp. 1 Sam 25, 23-31). Njezin govor tijela »prisiljava« Davida da bude plemenit. Protiv muževnosti je, kao i protiv pravila borbe ubiti nenaoružanu ženu, a k tome još ljepoticu koja nosi darove i ponizuje se pred njegovim stopalima. Njezina poniznost iskazuje mu čast pred njegovim ljudima što njezin govor čini još privlačnijim. Brzo se i samovoljno ponizuje pred nekim koga je nedavno njezin muž nazvao odbjegli slugom (usp. 1 Sam 25, 10). Abigajila spremno preuzima odgovornost i krivnju za Nabalovo djelo. Tom svojom početnom gestom Abigajila dobiva na vremenu.¹¹⁹

2.3.2. Interpersonalne vještine

Biblijski tekst ne govori o prethodnom Davidovom i Abigajilinom susretu. Bez obzira na to, Abigajila ga sigurno poznaje iz priča i reputacije koja ga je pratila. Vješti govornici proučavaju svog sugovornika, pa čak i izdaleka. Zna da nema puno vremena i ne postavlja pitanja. Cijeli Abigajilin govor temeljio se na njezinim pretpostavkama i predaji o Davidu. Svoje znanje o Davidu kombinira sa, ženama svojstvenom, intuicijom što će se pokazati vrlo uspješnim. Abigajila priznaje Davidu da ima pravo na bijes i osvetu, što ukazuje i na osvetoljubivost Davidova karaktera. Ali, u svom govoru ona naglašava druge Davidove osobine: hrabrost, bogobožnost, sposobnost biti vođa itd. Podsjeća ga na dio zakona koji kaže: »moja (Božja) je odmazda i nagrada« (Pnz 32, 35). Impresionira ga svojim govorom i iskazuje mu javno čast. Njezin govor odiše poniznošću i ljubaznošću.¹²⁰ Obraća mu se riječima »gospodar« što može biti prevedeno i kao »muž«.¹²¹ Abigajila ga uvjerava koristeći namjernu provokaciju. Koristi oružje koje joj je dostupno: svoju

¹¹⁸ Usp. E. BOSETTI, *Donne della Bibbia*, 50.

¹¹⁹ Usp. R. GALLAHER BRANCH, Women who win with words: Deliverance via persuasive communication, 2. kolovoza 2003. Dostupno na: <https://pdfs.semanticscholar.org/2b46/80fd84e92b9bdae6f13784dd2f8f7bc48cf2.pdf> (18. 8. 2020.).

¹²⁰ E. BOSETTI, *Donne della Bibbia*, 51.

¹²¹ R. GALLAHER BRANCH, Women who win with words.

ženstvenost, brzo razmišljanje, vjeru u istoga Boga, poznavanje Davidove plemenitosti, svoju ljepotu, ranjivost, riječi i govor tijela. Svoj govor završava zamolbom: »Kad Gospodin učini dobro mome gospodaru, sjeti se tada službenice svoje.« (1 Sam 25, 31). Uz pomoć svoje uvjerljive komunikacije, uspješno postiže tri stvari: zauzima se za svoga muža, sebe i cijelo svoje kućanstvo, proročki otkriva Davidovu budućnost te ga sprječava u prolijevanju nevine krvi.¹²²

2.3.3. Empatija

Abigajila i David imaju zajednički problem – Nabal. Suosjeća s Davidom, jer ona kao Nabalova žena najbolje zna kakav je on. Iako zna da David ima potpuno pravo na osvetu, moli ga da to prepusti Bogu. Naime, Davidu je prijetila opasnost da u ovom slučaju postane sam svoj spasitelj, a ne Bog.¹²³ Koristeći tu tehniku, ona osjeća empatiju i uspostavlja odnos s Davidom. Osim što Abigajila suosjeća s Davidom, želi i kod Davida izazvati isti osjećaj empatije. Njezine riječi »sjeti se tada službenice svoje« (1 Sam 25, 31) što žele poručiti Davidu? Možda da je se sjeti jer večeras se mora suočiti s Nabalom nakon njihova susreta?¹²⁴

2.3.4. Žena vrijedna poštovanja

Sveto pismo Abigajilu predstavlja kao snažnu i neovisnu ženu. Oni iz Nabalova domaćinstva, koji su odmah otrčali Abigajili čim je njihov gospodar učinio glupost, prepoznali su njezine kvalitete. Vidjeli su u njoj osobu u koju su se mogli pouzdati.¹²⁵ Žena je to koja poštuje druge, koja zbog svog načina življenja i svojih pozitivnih osobina uživa poštovanje drugih, posebno svojih slugu. Spremna je na sebe preuzeti krivnju svoga muža i tako zaštititi sve. Izjašnjava se jasno. Borbu za svoj život i za sve koji žive u njezinoj kući, Abigajila vodi hrabro i samouvjerenom.¹²⁶ Davidov kratki susret s njom ostavio je takav utisak na njega da ju je odmah nakon Nabalove smrti uzeo za svoju ženu. Abigajila je osoba koja komplementarno stoji uz njegovu osobu, nadopunjujući njegovu snagu i

¹²² R. GALLAHER BRANCH, *Women who win with words*.

¹²³ M. GARGIULO, *Samuele. Introduzione, traduzione e commento*, Cinisello Balsamo (Milano), 2016., 243.

¹²⁴ Usp. R. GALLAHER BRANCH, *Women who win with words*.

¹²⁵ Usp. S. RICHARDS, L. RICHARDS, *Women of the Bible*, 4.

¹²⁶ Usp. R. GALLAHER BRANCH, *Women who win with words*.

balansirajući njegove slabosti. Poput drugih muškaraca koji su sigurni u sebe, David se nalazi privučen Abigajilininim sposobnostima koje i danas izazivaju poštovanje.¹²⁷

2.3.5. Govor poput proročice

Kako možemo vidjeti u tekstu moguće je da je Abigajila prorokovala nekoliko puta. Prvo, prorokuje da će Gospodin sačuvati Davida od krvoprolića. Zatim, da će Davidov život biti pohranjen u škrinju života kod Gospodina, a da će Davidovi neprijatelji biti bačeni kao iz pračke. I na posljetku prorokuje da će Gospodin za Davida učiniti mnogo dobrih stvari.¹²⁸ Svojim proročkim riječima da će biti kralj, podsjeća Davida da je njegov životni put u Božjim rukama.¹²⁹

2.3.6. Mirotvorka

Po svemu sudeći ovo nije prvi puta da se Abigajila morala ispričati za Nabalovu nepristojnost. Nedvojbeno je već više puta imala ulogu mirotvorke, kao što proizlazi iz činjenice da su upravo k njoj sluge prvo dotrčale u nadi da će riješiti problem. Prioritet joj je mir i sigurnost kuće. Učinila je sve što je bilo potrebno kako bi to osigurala. Bila je blagoslovljena sposobnošću ublažiti ljute i uznemirene. Mirnoćom duha i riječju smirila je i Davida. Abigajilin poklon ne ostavlja Davida ravnodušnim. Bio je sposoban ubiti diva, ali ne može ubiti prelijepu ženu koja se prostire pred njim preklinjući ga. Svojom ga je ranjivošću porazila. Darovima mu je pokazala da je nasilje nepotrebno kako bi ih dobio. Preuzimajući odgovornost za Nabalovu nepristojnost, pomaže Davidu da osvjetli i svoj obraz. Davidovi ljudi koji su svjedočili toj verbalnoj razmjeni neće ga smatrati slabim zbog oprostjenja lijepoj, nenaoružanoj ženi.¹³⁰ Svojom pravovremenom intervencijom Abigajila smiruje Davida, pozivajući ga na odustajanje od nasilja koje su on i njegovi ljudi namjeravali počinuti.¹³¹

¹²⁷ Usp. S. RICHARDS, L. RICHARDS, *Women of the Bible*, 5.

¹²⁸ Usp. R. GALLAHER BRANCH, *Women who win with words*.

¹²⁹ Usp. R. GALLAHER BRANCH, *Jerobam's wife. The Enduring Contributions of the Old Testament's Least-Known Women*, Massachusetts, 2009., 56.

¹³⁰ Usp. *isto*, 55.

¹³¹ *Isto*, 56.

2.4. DEBORA

Razdoblje sudaca poznato je kao ciklično: narod griješi protiv Boga i njegova saveza zbog čega dolazi u ruke neprijatelja. Tlačenje koje je podnosio potaknulo ga je na obraćenje. U tim teškim situacijama narod se obraća ponovno Bogu preklinjući ga za pomoć i spasenje. Naime, u trenutcima nevjere Bogu i njegovu spasenju, Izraelci se okreću poganskim božanstvima. Bog vjeran svojem savezu, dopušta da budu pritiješnjeni od drugih naroda sve dok se ponovno ne obrate njemu. Nakon toga Bog u narodu podiže sudca, koji ne samo da će nadvladati tlačitelja nego će i nastaviti voditi njegov narod, pokušavajući ga održati u vjernosti Bogu. Debora je bila jedna od tih neobičnih, karizmatičnih vođa koji su se pojavili u vremenu velike nevolje kako bi, duhovno i politički, vodili Božji narod.¹³²

Debora je jedina žena koja se u Bibliji navodi kao sutkinja. Dva poglavlja Knjige o Sucima (4 – 5) prikazuju njezin uzoran moralni karakter i njezino iznimno poštovanje koje je uživala u narodu. Kao Mojsije prije i David poslije, u njenoj osobi spojena je uloga proroka i nacionalnog vođe. Sudila je pod palmom koju su zbog nje prozvali Deborina palma. Rabinska tradicija kaže da to označava njezinu pravednost, otvorenost i nepristranost.

Deborina vladavina započinje Božjim sudom protiv Izraela. »Poslije smrti Ehudove Izraelci su opet stali činiti što Bogu nije po volji i Gospodin ih predade u ruke Jabinu, kanaanskom kralju koji je vladao u Hasoru« (Suci 4, 1-2). Okruženi brežuljcima i odsječeni od izvanjske trgovine, Izraelci trpe ekonomske poteškoće od strane Kanaanaca (usp. Suci 5, 6). Debora poziva Baraka iz Kedeša i prenosi mu Božju zapovijed da krene prema Taboru i povede sa sobom deset tisuća ljudi izabranih od Naftalijeva i Zebulonova plemena (usp. Suci 4, 5-6). Bog preko nje objavljuje strategiju te obećava izručiti neprijateljsku vojsku Baraku u ruke.¹³³

Četvrto poglavlje pripovijeda o sukobu između Izraelaca i Kanaanaca. Dva plemena, Naftalijevo i Zebulonovo pod Barakovim su zapovijedanjem. Sisera, vojskovođa hesorskog kralja Jabina, čuvši da je Barak izašao na goru Tabor, »sabra sva svoja kola,

¹³² Usp. S. RICHARDS, L. RICHARDS, *Women of the Bible*, 43.

¹³³ Usp. R. GALLAHER BRANCH, *Deborah in the Bible*, 12. travnja 2019. Dostupno na: <https://www.biblicalarchaeology.org/daily/people-cultures-in-the-bible/people-in-the-bible/deborah-in-the-bible/#note10> (11. 8. 2020.).

devet stotina željeznih kola, i sve ljude koje je doveo od Harošeta Poganskog do Kišonskog potoka.« (Suci 4, 13). Vojni stratezi koji su proučavali geografiju i reference prema Suci 5,4 objašnjavaju kako je Bog omogućio relativno maloj izraelskoj sili poraziti tako snažnu neprijateljsku vojsku. Kako bi došli do bojnog polja, Kanaanci su morali prilagoditi svoja teška kola za ravan teren. Obilne kiše ne samo da su otežale prilagođavanje, nego su i natopile zemlju te su kola zbog težine zapadala u mulj.¹³⁴

Vjeran svojoj riječi, Bog zastraši Siseru i cijelu njegovu vojsku (Suci 4, 15). Vidjevši da bitka ide u korist Izraelcima, Sisera silazi s kola i bježi pješice. Između kuće Hebera Kenijca i kralja Jabina bio je mir (Suci 4, 11) te upravo iz tog razloga Sisera pokušava naći utočište kod njega. Na ulasku u tabor, dočekuje ga Jaela, žena Hebera Kenijca, nudeći mu sklonište. Sisera pristaje i traži od nje vode. Na njegovo iznenađenje Jaela mu daje mlijeka, otklanjajući time Siserine sumnje da možda tu nije siguran. Znajući da će prije ili kasnije Izraelci pretraživati tabor, Sisera daje upute Jaeli: »Stani na ulazu u šator«, reče joj on, »pa ako tko naiđe i zapita te: Ima li tu koga?«, ti odgovori: »Nema« (Suci 4, 20). Vjerujući da je na sigurnom Sisera zaspao. Jaela ne žuri. Čeka dok Sisera ne zapadne u duboki san. Kada je bila sigurna da je zaspao, uzima teški čekić i šatorski klin. »Tiho mu se približi i zabi mu klin kroza sljepoočice tako da se zario u zemlju. On od iscrpljenosti bijaše tvrdo zaspao i tako umrije.« (Suci 4, 21). Potragu za Siserom ne vodi nitko drugi negoli Barak. Jaela ga dočekuje i odmah prelazi na stvar. »Dođi da ti pokažem čovjeka koga tražiš« (Suci 4, 22). Barak ulazi u šator i ostaje zapanjen. Zakasnio je. Njegov posao već je obavljen. Tek sad u potpunosti može razumjeti Deborine riječi: »Na putu kojim ćeš poći slava neće tebi pripasti jer će Jahve ženi predati u ruke Siseru.« (Suci 4, 9).¹³⁵ Taj je poraz bio presudan. U sljedećih nekoliko godina Hasor će biti uništen, a sjeverna izraelska plemena će uživati četrdeset godina mira.¹³⁶

Peto poglavlje Knjige o Sucima donosi pjesmu Debore i Baraka. U njoj Debora kao i proročica Mirjam na obali Crvenog mora, pjeva pobjednu pjesmu u čast Gospodinu koji ih je čudesno izbavio. Poetsko pripovijedanje opisuje događaje koji su se zbili, dajući im smisao. Posebno iznenađujuće je to što se u toj pobjedi Gospodin poslužio ženama kao

¹³⁴ Usp. S. RICHARDS, L. RICHARDS, *Women of the Bible*, 43.

¹³⁵ Usp. H. I. MILLGRAM, *Judges and Saviors, Deborah and Samson: Reflections of a World in Chaos*, Maryland, 2018., 108.

¹³⁶ Usp. S. RICHARDS, L. RICHARDS, *Women of the Bible*, 43.

što su Debora i Jaela. Debora se u pjesmi predstavlja i kao majka Izraelu. Svako pleme je na sebe mislilo, ne gledajući bratskim okom na druge. Bila je potrebna »majka« da ponovno obnovi Izrael.¹³⁷ »Pusta bijahu sela izraelska dok ne ustadoh ja, Debora, dok ne ustadoh kao majka Izraelu« (Suci 5, 7). Koja je poruka Deborine pjesme za nas današnje čitatelje? Podsjeća nas da pred zlom i nepravdom ne može se i ne smije šutjeti, da trebamo probuditi svoju svijest za bližnjega i preuzeti svoju osobnu odgovornost. Nadalje, Debora nas uči slušati Riječ, boriti se za pravdu, planirati pod palmom i pjevati u čast Gospodinu.¹³⁸ »Čujte, o kraljevi! Poslušajte, knezovi! Gospodinu ja pjesmu pjevam, Gospodina, Boga Izraelova, ja slavim« (Suci 5, 3).

2.4.1. Žena Lapidotova žena / žena baklja

Četvrto poglavlje Knjige o Sucima započinje opisivanjem situacije u kojoj se Izrael nalazi. Izrael je tlačen od strane Jabina, kralja Hasora. Debora je predstavljena kao proročica i kao »žena Lapidotova« (Suci 4, 4). Izraz *eshet lapidot* može se prevesti kao »Lapidotova žena« ili »žena baklja, vatra«.¹³⁹ Lapidot se tradicionalno uzima kao muževljevo ime. No, zanimljivo je uočiti da se ne navodi čiji je Lapidot sin. Vjerojatnijim bi se činilo prevesti kao žena baklja ili vatra, posebno u smislu duhovnog vodstva.¹⁴⁰ Debora nije žena koja sjaji zbog odbljeska svjetla. Naprotiv, Barak je taj čije ime znači »zraka«, »iskra«. On je taj koji je potreban njezina svjetla.¹⁴¹ On je taj koji nju moli: »Ako ti pođeš sa mnom, ići ću; ako li ne pođeš sa mnom, ne idem.« (Suci 4, 8).

2.4.2. Proročica

Debora je prikazana kao ona koja vrši dvije službe. Prepoznata je kao vođa, tj. sutkinja u Izraelu, a istovremeno i kao proročica.¹⁴² »Ona dozva Baraka, sina Abinoamova, iz Naftalijeva Kedeša i reče mu: »Evo što ti Gospodin, Bog Izraelov, zapovijeda: 'Idi, kreni na goru Tabor i uzmi sa sobom deset tisuća ljudi između Naftalijevih i Zebulunovih

¹³⁷ Usp. E. BOSETTI, *Donne della Bibbia*, 40.

¹³⁸ Usp. *isto*, 41.

¹³⁹ Usp. T. FRYMER-KENSKY, Deborah. Dostupno na: <https://www.myjewishlearning.com/article/deborah/> (14. 8. 2020.).

¹⁴⁰ Usp. R. W. PIERCE, Deborah: Troublesome Woman or Woman of Valor?, 29. travnja 2018. Dostupno na: <https://www.cbeinternational.org/resource/article/priscilla-papers-academic-journal/deborah-troublesome-woman-or-woman-valor> (11. 8. 2020.).

¹⁴¹ Usp. E. BOSETTI, *Donne della Bibbia*, 39.

¹⁴² Usp. H. I. MILLGRAM, *Judges and Saviors, Deborah and Samson*, 100.

sinova. Ja ću k tebi na Kišonski potok privući Siseru, vojskovođu Jabinove vojske, s njegovim bojnim kolima i svim ratnicima te ću ga predati u tvoje ruke.» (Suci 4, 6-7). Deborino pozivanje Baraka u skladu je s njezinom odgovornošću kao proročice i sutkinje. Mudra, poziva onoga koji živi u regiji koja je potlačena, koji pozna situaciju, ljude i teren. Debora – »žena baklja« odmah prelazi na stvar.¹⁴³ »Već njezina najava: 'privući ću' napadačke postrojbe i 'dat ću' ih tebi u ruke jasno naznačuje da je Debora poput svih istinskih proroka vlastito 'ja' ustupila Bogu na raspolaganje (Suci 4,7).«¹⁴⁴

Barak odgovara bez oklijevanja. Prihvaća učiniti sve što je Debora zatražila, ali pod uvjetom da i ona ide s njim. To ne trebamo iščitavati kao Barakov nedostatak vjere ili manjak samopouzdanja pred Deborom. Vjerojatnije je da Barak uza se u bitci želi prisutnost Deborina proročkog glasa i mudrosti. Barakove riječi upućene Debori pokazuju njegovu spremnost, a u isto vrijeme i njegovo poštovanje prema Debori kao proročici i sutkinji koja će reći kada točno treba djelovati (Suci 4, 14).

Debora pristaje pratiti Baraka, ali dodaje još jedno proroštvo: »Na putu kojim ćeš poći slava neće tebi pripasti jer će Gospodin ženi predati u ruke Siseru.« (Suci 4, 9). Kasnije ćemo saznati da je riječ o Jaeli, ženi Hebera Kenijca. Barak, kao čovjek vjere voljan je poslušati Božju proročicu, čak i ako slava neće pripasti njemu. S tim riječima Debora završava svoj proročki govor koji je bio prekinut Barakovom nestrpljivošću kako bi si osigurao njezinu pratnju.¹⁴⁵

2.4.3. *Sutkinja*

»U to vrijeme Izraelu je sudila proročica Debora, žena Lapidotova. Živjela je pod Deborinom palmom između Rame i Betela u Efrajimovoj gori i k njoj su dolazili Izraelci da presuđuje u njihovim sporovima« (Suci 4, 4-5). Jedina žena kojoj je pridana uloga sudca jest Debora. Žena koja se ne boji susresti s moćnicima. Božja riječ osposobljava je da sluša probleme onih koji joj se obraćaju tražeći pravdu, savjete i duhovno usmjerenje.

¹⁴³ Usp. R. W. PIERCE, Deborah: Troublesome Woman or Woman of Valor?

¹⁴⁴ N. BILIĆ, Debora – sutkinja vjernica, 10. rujna 2013. Dostupno na: <https://amdg.eu/2013/09/debora-sutkinja-vjernica/> (15. 8. 2020.).

¹⁴⁵ Usp. R. W. PIERCE, Deborah: Troublesome Woman or Woman of Valor?

Ona živi s narodom.¹⁴⁶ Odaziv Baraka na njezin poziv svjedoči o velikom autoritetu koji je imala u narodu.

Palma pod kojom Debora vrši svoju službu postaje poznata kao Deborina palma. Debora ne posjeduje kuću ili palaču. Sve što ima je gostoljubivost palme koja svojom sjenom štiti posjetitelje od žarkog sunca. Debora je mirno sjedila pod palmom i slušala sve koji su dolazili k njoj. Sve se to odvijalo u prirodi, u izravnom kontaktu sa zemljom, Božjim darom svome narodu. Drvo palme prepuno je simbolike. Upućuje na Božju slavu. Nije slučajno što su zidovi Hrama bili ukrašeni palmama (usp. 1 Kr 6, 29). Ali s Deborom nismo u sakralnom prostoru. Ovdje se Božja slava otkriva u stvaranju, pod palmom gdje proročica i sutkinja sluša probleme koji muče njezine sunarodnjake. Debora privlači svojom mudrošću kao žena koja sluša druge, savjetuje i ohrabruje. Sjena palme, pod kojom sjedi, odnosi se na božansku prisutnost. Podsjeća na sjenu oblaka koji je vodio izraelski narod (usp. Izl 13, 22; 19, 16). Bog ne napušta svoj narod, podižući u svakom vremenu muškarce i žene sposobne slušati Riječ i voditi druge do slobode. Pod Deborinom palmom proroštvo i sud doneseno je po ženi.¹⁴⁷

2.4.4. Žena R(r)iječi

Na gori Tabor, Debora prorokuje pobjedu. Ona sama ne ide u bitku. Poput Mojsija, Debora nije vojni zapovjednik. Njezina uloga je nadahnuti, predvidjeti i slaviti u pjesmi. Njezino oružje je riječ. Riječ koja dolazi od Boga. Samo njezino ime anagram je od riječi *dibberah* što znači »govorila je«. Bitka sama po sebi i nije toliko značajna. Važno je samo zapamtiti da se Gospodin borio. On je taj koji je zastrašio Siseru. Bog je spasio Izrael¹⁴⁸ upravo preko Debole koja je prenijela riječ od Riječi Baraku u točnom trenutku kada je trebalo djelovati (usp. Suci 4, 14). Bila je jasna riječ Božja.

2.4.5. Majka Izraelu

I pripovijest i pjesma govore o ženi Debori. Pripovijest spominje da je bila proročica. U izvorniku na hebrejskom jeziku uz imenicu proročice dodana je i riječ *'iššah* što znači »žena«. Nazvana je i ženom Lapidotovom. Deborina pjesma ističe da je Debora »kao

¹⁴⁶ Usp. E. BOSETTI, *Donne della Bibbia*, 38.

¹⁴⁷ Usp. *isto*, 38-39.

¹⁴⁸ Usp. T. FRYMER-KENSKY, *Deborah*. Dostupno na: <https://www.myjewishlearning.com/article/deborah/> (14. 8. 2020.).

majka Izraelu« (Suci 5, 7). Biti žena, niti je skriveno niti slučajno. Naprotiv, ono je sastavni dio pripovijesti. Majčinstvo ove »majke Izraela« nadilazi biološko majčinstvo. Iako sutkinja i proročica, i kao majka želi očuvati baštinu Izraela. U tom slučaju to čini kao savjetnica u bitci. Potpuni smisao Debore kao majke otkriven je u njenom imenu koje nosi značenje »pčela«. ¹⁴⁹ Poput pčele matice ona šalje svoje pčele u bitku da zaštite košnicu i sačuvaju svoj teritorij. ¹⁵⁰ »Majka Izraela«, počasni je naslov od iznimnog značenja jer je na taj način Debora stavljena na liniju velikih matrijarha u Starome zavjetu kao što su bile primjerice Sara i Rahela. ¹⁵¹

2.4.6. Odnos s Bogom

Odmah na početku jasno je da je Debora imala poseban odnos s Bogom. Bog ju je pozvao i poslao da govori u njegovo ime. Sav Izrael je prepoznao njihov poseban odnos. Deborina pjesma (Suci 5, 1-31), prelijep je izričaj njezine ljubavi prema Bogu. »Čujte, o kraljevi! Poslušajte, knezovi! Gospodinu ja pjesmu pjevam, Gospodina, Boga Izraelova, ja slavim.« (Suci 5, 3). ¹⁵² Debora je žena čije je pouzdanje bilo duboko ukorijenjeno u bliskom odnosu s Gospodinom i u njezinoj svjesnosti da ju je Bog odredio da vodi njegov narod. Točno je da Deborina uloga nije bila tipična za žene u tadašnjem patrijarhalnom društvu, a ipak, Debora se ne povlači brinući se što će drugi reći. Debora je čula Božji glas koji joj govori i bila je spremna izložiti se za njega. ¹⁵³

Debora, nadalje, svjedoči o činjenici da Bog i ženama povjerava poslanje duhovnih vođa. Bila je poslušni Božji sluga i blagoslovljena darom razlučivanja. Zasiurno su uloge proroka i sudca bile značajnije u Izraelu, negoli uloga vojskovođe. Debora je bila žena koja je u sebi ujedinila i autentično živjela poziv i poslanje koje joj je Bog povjerio u različitim ulogama. Bila je žena, vjerojatno i majka, proročica i sutkinja. U svakoj sposobnosti koju joj je Gospod darovao, služila mu je potpuno. ¹⁵⁴

¹⁴⁹ U Deborinu imenu sadržana su i tri konsonanta *dbr* koji se nalaze u korijenu hebrejskog pojma *dābār* što znači »riječ«. U tom svjetlu Deborino ime upućuje i na njezinu proročku službu. G. M. CORINI, *Giudici. Introduzione, traduzione e commento*, Cinisello Balsamo (Milano), 2017., 58-59.

¹⁵⁰ Usp. T. FRYMER-KENSKY, Deborah.

¹⁵¹ G. M. CORINI, *Giudici*, 67.

¹⁵² Usp. S. RICHARDS, L. RICHARDS, *Women of the Bible*, 44.

¹⁵³ Usp. *isto*, 47.

¹⁵⁴ Usp. *isto*, 48.

Dvije žene, Debora i Jaela, donijele su pobjedu narodu koji je dvadeset godina proživljavao mučna tlačenja kralja tiranina. Drugim riječima kao nebrojeno puta u povijesti spasenja svojega naroda i sada ga je Bog oslobodio iz ruku neprijatelja služeći se malenima i slabima. Bez Deborina ohrabrenja i pomoći, hrabrost Braka i njegovih ljudi u potpunosti bi iščezla. Pouzdajući se samo u oružje svojih ruku, nisu razumjeli ništa o snazi vjere, riječi i prisutnosti. Bojali su se neprijatelja iako su znali da su vojno moćniji. Zbog straha koji im je zaslijepio oči srca i vjere nisu mogli prepoznati Božju nazočnost.¹⁵⁵ No, zahvaljujući Debori, ženi Riječi, Bog je još jednom u povijesti spasenja svojega naroda očitovao svoju slavu i moć u malenima i neznatnima. Možemo dakle zaključiti da je Debora posrednica Božje volje i Božjega spasenjskog nauma u narodu u kojemu je bila proročica, sutkinja i prije svega majka.¹⁵⁶

2.5. SUZANA

Pripovijest o Suzani nalazi se u Knjizi proroka Daniela u 13. poglavlju i jedan je od deuterokanonskih tekstova. »Babilonska pozadina zgrade o Suzani je umjetna. Pouka je u duhu kasnije mudrosne književnosti. Bog brani oklevetanu nevinost kao odgovor na molitvu, a mudrost nije povlastica određene dobi nego kreposti.«¹⁵⁷

Uvod predstavlja protagoniste i ozračje u kojemu se odvija radnja. Mjesto radnje je Babilon. Obitelj koja je vjerna svojoj religiji prenosi na svoju kćer iste vrijednosti, pravednost i strah Gospodnji.¹⁵⁸ Suzana je opisana kao veoma lijepa i bogobojazna (usp. Dn 13, 2) Jojakimova žena. Njezin muž »Jojakim bijaše vrlo bogat: uz kuću imaše vrt. Judejci se skupljahu kod njega jer bijaše poštovaniji od svih.« (Dn 13, 4). Dvojica muškaraca, starješine i sudci, bijahu opsjednuti požudom za Suzanom te su dolazili redovno u kuću kako bi ju špijunirali dok je odlazila u vrt.¹⁵⁹ Tekst donosi psihološku analizu strasti koja zatim eskalira u neugodnoj ispovijesti i sporazumu o zavođenju

¹⁵⁵ A. WÉNIN, C. FOCANT, *La donna la vita*, 57.

¹⁵⁶ G. M. CORINI, *Giudici*, 67.

¹⁵⁷ W. HARRINGTON, *Uvod u Stari zavjet*, Zagreb, 1993., 426.

¹⁵⁸ Usp. B. MARCONCINI, *Daniele. Nuova versione, introduzione e commento*, Roma, 2004., 147.

¹⁵⁹ Usp. S. FRANCIS, *Violence Against Women: A Christian Ethical Analysis on Rape*, Delhi, 2009., 70.

Suzane (usp. Dn 13, 7-14).¹⁶⁰ Obuzeti strašću starci započinju svoj put prema smrti dopuštajući da im grijeh u potpunosti zamrači um i zarobi srce.¹⁶¹

Jednog vrućeg dana Suzana ulazi u vrt želeći se okupati. Vjeruje da je sama u vrtu sa svojim sluškinjama. Nakon što Suzana zamoli sluškinje da odu kako bi se okupala, starci izlaze iz skrovišta i pokušavaju je prisiliti na spolni odnos ucjenjujući je da će ukoliko to ne učini svjedočiti protiv nje kako su je vidjeli s nekim mladićem. Suzana ima dvije opcije: ili im se podati i tako prekršiti Mojsijev zakon po kojem je odgajana ili ih odbiti i tako biti predana na smrtnu kaznu zbog preljuba. Njezina odluka je jasna: »Milije mi je da nedužna padnem u vaše ruke nego da sagriješim pred Gospodom.« (Dn 13, 23). Nakon tih riječi Suzana započne vikati, a jednako tako i starci. Njihovo vikanje privuklo je sluge koji su se, kad su čuli njihovu verziju o onome što se dogodilo, veoma postidješe, jer se o Suzani takvo što nikad nije čulo (usp. Dn 13, 27).¹⁶²

Sutradan, starci organiziraše sud u Jojakimovoj kući, pokušavajući osuditi Suzanu za preljub. Situacija izgleda kao da se Suzana pomirila sa svojom sudbinom i samo iščekuje presudu. Ponovno je fizički izložena javnosti kada starci zahtijevaju da joj se makne veo kod suđenja, i ponovno autor pokazuje da izlaganje Suzaninog tijela požudnim pogledima nije njezina krivnja. Čim joj je koprena skinuta starci započinju sa svojim svjedočenjem. Taj prizor može se usporediti s tekstom iz Knjige Brojeva 5, 18, u kojem *sotah* ili »žena optužena za preljub« mora otkriti glavu.¹⁶³

»Pokrivanje glave vanjski je znak pristojnosti u braku. Žena koja je skrenula s puta pristojnosti nije vrijedna ukrasa pristojnosti.«¹⁶⁴ Starci nastavljaju sa svojim optužbama. Tvrde da su vidjeli Suzanu u vrtu s mladim ljubavnikom čija je snaga nadjačala njih dvojicu dok su ga pokušali uhvatiti, te da je ona odbila kasnije otkriti njegov identitet (usp. Dn 13, 36-41). Zbog kredibiliteta starješina u zajednici, zbor im povjerova i osudiše

¹⁶⁰ Usp. B. MARCONCINI, *Daniele*, Roma, 148.

¹⁶¹ Usp. H. A. D. SLEMAN, *The God of Daniel: Biblical Commentary on the Book of Daniel*, East Brunswick, 2008., 188.

¹⁶² Usp. J. A. GLANCY, Susanna: Apocrypha. Dostupno na: <https://jwa.org/encyclopedia/article/susanna-apocrypha> (19. 8. 2020.).

¹⁶³ Usp. M. ZEIGER SIMKOVICH, The Tale of Susanna: A Story about Daniel, 6. rujna 2016. Dostupno na: <https://www.thetorah.com/article/the-tale-of-susanna-a-story-about-daniel> (19. 8. 2020.).

¹⁶⁴ K. DA-DON, *Židovstvo. Život, teologija i filozofija*, Zagreb, 2004., 288.

Suzanu na smrt. Nitko ne svjedoči u Suzaninu korist.¹⁶⁵ Stoga »Suzana povika iza glasa: 'Bože vječni, ti koji poznaješ tajne, koji znaš sve prije negoli se zbude, ti znadeš da su lažno svjedočili protiv mene. I evo umrijet' mi je, a da ne učinih ništa od onoga što je njihova pakost izmislila protiv mene.'« (Dn 13, 42-43).

Nakon Suzanine molitve »probudi Bog sveti duh mladog momčića Daniela« (Dn 13, 45) koji uzviknu da je čist od njezine krvi. Nakon te njegove izjave središte pozornosti se sa Suzane pomiče na Daniela. Danielova intervencija nakon izricanja kazne može se shvatiti u svjetlu onoga što čitamo u *Mišni*, koja kaže da ako se na putu od suda do mjesta izricanja presude javi svjedok koji može nešto reći u korist osuđenog, može slobodno svjedočiti.¹⁶⁶ Starješine ga pozivaju da dođe među njih jer mu Bog dade starješinstvo (usp. Dn 13, 50). Daniel unakrsnim ispitivanjem staraca raskrinkava njihovo krivokletstvo i opravdava Suzanu. Mojsijev zakon je pravilno primjenjivan od pravednog sudca. Daniel izvršava tu ulogu iznoseći provjereno svjedočanstvo i kaznu.¹⁶⁷ Prema Tori, ako netko lažno svjedoči, mora pretrpjeti kaznu koju je optuženi trebao dobiti (usp. Pnz 19, 18-19).¹⁶⁸

Pripovijest o Suzani završava hvalom Bogu od strane Suzaninih roditelja, muža i svih njezinih rođaka zbog njezine dokazane nevinosti i Danielova djelovanja zbog kojeg postade velik u očima naroda.¹⁶⁹

2.5.1. Suzana – žena nepokolebljivog povjerenja u Boga

Suzana, nevina žrtva, upletena je u skandaloznu aferu koja blati njezin ugled uzorne žene i stavlja na kušnju njezino povjerenje u Boga. No, iz te kušnje Suzana izlazi kao okupana sjajem: ne pristaje na dogovor s nasilnima i korumpiranima, ne predaje se ucjenjivanju, nego svu svoju tjeskobu izriče božanskom Sucu, njezinu jedinom sugovorniku, onomu koji ispituje srca i ne napušta nevine.¹⁷⁰ »Ona plačući, srca zaufana u Gospoda, pogleda prema nebu« (Dn 13, 35). Njezin pogled prema nebu pokazuje njezino povjerenje u Boga. Njezina slika o Bogu dominira cjelokupnom pripoviješću. Ona vjeruje u sveprisutnog i

¹⁶⁵ Usp. J. A. GLANCY, *Susanna: Apocrypha*.

¹⁶⁶ Usp. B. MARCONCINI, *Daniele*, 148.

¹⁶⁷ Usp. C. L. CARVALHO, P. V. NISKANEN, *Ezekiel, Daniel*, Minnesota, 2012., 166.

¹⁶⁸ Usp. M. ZEIGER SIMKOVICH, *The Tale of Susanna*.

¹⁶⁹ Usp. B. MARCONCINI, *Daniele*, 148.

¹⁷⁰ Usp. E. BOSETTI, *Donne della Bibbia*, 65.

sveznajućeg Boga. U dramatičnom zaokretu, Bog Izraelov intervenira. S obzirom da Suzana ne nalazi pravde na ovozemaljskom sudu, sam Bog se postavlja za njezina sudca.¹⁷¹ Kao i u mnogim biblijskim pričama, Bog ne djeluje izravno. Služi se Danielom. Bog spašavanjem Suzane po mladom i istinoljubivom Danielu još jednom svjedoči da uspjeh ne ovisi o sposobnosti, nego o Božjem nadahnuću i djelovanju.¹⁷²

2.5.2. *Suzana – Kćer Hilkiijina, Izraelova i Judina*

Suzana se u pripovijesti spominje kao »kćer Hilkiijina« (Dn 13, 2. 3. 29), »kćer Izraelova« (Dn 13, 48) i »kćer Judina« (Dn 13, 57). Takva identifikacija pokazuje progresivno otkrivanje njezina identiteta, vjerojatno radi pokazivanja Suzane kao legitimnog člana zajednice, na temelju genealogije i njezine povezanosti s religijski besprijeornom obitelji (usp. Dn 13, 3). Indirektno se pokazuje i diskriminacija židovske zajednice. Žena ima položaj u zajednici jer je nečija kćerka. Nema položaj sama po sebi.¹⁷³

2.5.3. *Opravađavanje grijeha prozivanjem drugoga*

Kad dvojica staraca odluče osvetiti se Suzani jer nije pristala leći s njima, prelaze na višu razinu. Odlučuju utjecati na čitavu zajednicu i predstaviti Suzanu kao preljubicu. Lažno svjedoče stvarajući priču u kojoj je Suzana nevjerna svome mužu, a time i Bogu Izraelovu. Brzo su smislili priču u kojoj su je uhvatili u preljubu s nekim mladićem čiji identitet Suzana ne želi otkriti. U tom sukobu istine i prijekare, dominantna je stvarnost Suzanine nevinosti. Starješine izazivaju njezinu nevinost svojom vlastitom prijevernom pričom kojom uspješno utječu na židovsku zajednicu protiv Suzane. No, ako postoji ijedna stvar koju Suzana jasno pokazuje onda je to ta da istina ne može ostati skrivena, koliko god ju pokušavali prikriti senzacionalnim i prijevernim izmišljotinama. Uvjeren od strane staraca, sud osuđuje Suzanu za preljub. Međutim, nakon Božje intervencije preko Daniela, otkriva se prava istina.¹⁷⁴

¹⁷¹ Usp. J. J. de BRUYN, *Susanna – Framing the Minds and Views of People*, u: *Journal for Semitics*, 24(2015.)2, 594-612., ovdje 604.

¹⁷² Usp. D. M. KANONGE, *Gender and Jewishness: A Greimassian Analysis of Susanna*, siječanj 2014. Dostupno na: http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1015-87582014000100005 (20. 8. 2020.).

¹⁷³ Usp. Isto.

¹⁷⁴ Usp. J. J. de BRUYN, *Susanna – Framing the Minds and Views of People*, 604.

2.5.4. Nevina tišina protiv buke pokvarenosti

Suzana, ime koje na hebrejskom jeziku označava ljiljan i njegovu bjelinu,¹⁷⁵ svaki je dan šetala vrtom svoga muža. No, nije bila sama. U vrtu se nalaze dvojica požudnih starješina, i to dvojica na koju se nikada ne bi posumnjalo. Obojica obuzeti strašću prema njoj, odvrćaju svoj pogled od neba i Božjeg zakona i upravljaju ga na zabranjeno.¹⁷⁶ Zanimljivo je uočiti da autor, za razliku od Suzane, njezina oca, muža i Daniela, ne navodi imena staraca, kao da su izbrisana ispraznošću i pokvarenošću njihovih djela (usp. Izr 10, 7; Mudr 2, 4).¹⁷⁷ Akreditirani u očima ljudi kao vođe i uzori, dvojica starješina zapravo su sasvim suprotno. Iako su bili odgovorni za promicanje i vršenje pravde u Božje ime, ne traže ju više. Štoviše, pod krinkom pravednosti čine zlo javno, čekajući savršen trenutak kako bi zadovoljili svoje strasti i utažili požudu. Tko bi posumnjao u ugledne i mudre starce? Suzana je sama, razapeta između života i smrti. Zapravo, ima izbor. Izbor između dvije smrti, duhovne i tjelesne. Suzana se u tome ne koleba i odabire onu koja vodi u Život.¹⁷⁸

Možda se čudimo Suzaninoj pasivnosti. Jedino kad je odgovorila da se ne želi predati starcima vidimo njezin pokušaj obrane. No, očito nije dovoljno biti iskren da bi vam se vjerovalo. Posebno za ženu toga doba. Dalje nastupa Suzanina šutnja sve do osude. Pokušajmo zamisliti situaciju. Mlada žena, spremna za kupanje i uvjeren da je na sigurnom, odjednom se suočava ne s jednim, nego s dva muškarca od kojih bi, očekivano, prvenstveno trebala dobiti zaštitu. No, umjesto zaštite Suzana doživljava napad.¹⁷⁹ Već sljedeći dan odvija se suđenje. Koprena na Suzaninu licu izražava udaljenost od svake kontaminacije, zaštitu od neželjenih pogleda i pripadnost mužu. Ukloniti ju znači ostaviti je nezaštićenu, lišiti je dostojanstva žene i javno je suditi zbog lošeg ponašanja.

¹⁷⁵ U Knjizi proroka Hošee 14, 6 ljiljan je simbol novog pravednog Izraela koji je konačno ozdravio od svake nevjernosti. M. SETTEMBRINI, *Daniele. Introduzione, traduzione e commento*, Cinisello Balsamo (Milano), 2019., 164.

¹⁷⁶ Usp. E. BOSETTI, *Donne della Bibbia*, 66.

¹⁷⁷ M. SETTEMBRINI, *Daniele. Introduzione, traduzione e commentdallao*, Cinisello Balsamo (Milano), 2019., 164.

¹⁷⁸ Usp. E. BOSETTI, *Donne della Bibbia*, 67.

¹⁷⁹ Usp., V. C. V. MARTINEZ, »Suzana e os velhos«: sedução, trauma e sofrimento psíquico, u: *Psicologia em Estudo* 17(2012).3. Dostupno na: <https://www.scielo.br/pdf/pe/v17n3/a13v17n3.pdf> (21. 8. 2020.).

Dvojica, koja su nesposobna udovoljiti svojoj seksualnoj želji ne mogu se kontrolirati ni na sudu pred svima dajući oduška požudi očiju. »Kako bijaše pod koprenom, oni bezakonici narediše da se skine koprena da bi se nasitili njezine ljepote« (Dn 13, 32). Žele da se Suzana nađe ogoljena i grješna pred Gospodinom i narodom.¹⁸⁰ Njihova pokvarenost pod krinkom autoriteta i ugleda koristi svaku priliku da ju bar i na kratko dodirne, kad ju već nisu mogli imati potpuno. I to pred svima, a čini se kao da je sve u redu. »Oba starca ustadoše usred naroda i staviše joj ruke na glavu« (Dn 13, 34). Možemo samo zamisliti koliko je taj čin bio mučan, težak i neugodan za nevinu osobu koja trpi psihičko i spolno uznemiravanje. »Ona plačući, srca zaufana u Gospoda, pogleda prema nebu« (Dn 13, 35). Suzana i dalje šuti i sluša lažne optužbe i osude na smrt.

2.5.5. *Krik osuđene nevinosti*

Suzana, nevinna a ponižena, pravedna a oklevetana i osuđena na smrt, niti na sudu nema priliku izreći svoju obranu. Svjesna je da je njezin glas pred dvojicom uglednih starješina apsolutno nemoćan. Stoga se obraća onome radi koga je i izložena cijeloj ovoj situaciji. Bila je spremna dati svoj život za Život. Ne obraća se onima koji slušajući ne čuju, nego jedinom istinitom Sudcu koji sluša vapaje nevinih.¹⁸¹ Njezin krik, krik je osuđene nevinosti. »Bože vječni, ti koji poznaješ tajne, koji znaš sve prije negoli se zbude, ti znadeš da su lažno svjedočili protiv mene. I evo umrijet' mi je, a da ne učinih ništa od onoga što je njihova pakost izmislila protiv mene.« (Dn 13, 42-43). Može li nebo biti gluho na takav vapaj? Bog odgovara na iznenađujući način. Pomoću dječaka iz čijih usta izvire mudrost i proroštvo.¹⁸²

2.5.6. *Simbol vrta*

Jojakimov vrt budi aluzije na Edenski vrt, vrt užitaka za sva osjetila. Zelenilo, mirisi, mjesto za šetnju, pa čak i mogućnost kupanja. Ukratko, zadovoljstvo i sloboda, izoliranost i intimnost. Jojakimov vrt odražava arhaične simbole, isprepletenost života i smrti. Odjednom se nebeski sklad koji je vladao u njemu narušava. Nove zmijske u ljudskom

¹⁸⁰ Usp. E. BOSETTI, *Donne della Bibbia*, 68.

¹⁸¹ *Isto*.

¹⁸² *Isto*, 69.

obliku kreću se među grmljem, tražeći čistoću i vjernost.¹⁸³ No, suprotno od izvješća o Evi, Suzana ulazi u vrt i ostaje vjerna Božjoj zapovijedi i odolijeva grijehu.¹⁸⁴

Suzana je kroz cijelu priču predstavljena kao krjeposna žena. Lijepa, bogobožna, poznavateljica Tore (usp. Pnz 22, 24), vjerna, dostojanstvena, nevina. Suzana postaje uzor vjernosti Božjem zakon i svome mužu i po cijenu vlastita života. Žena je to koja zna snagu pravovremeno izgovorene riječi. Čekala je strpljivo pravi trenutak kako bi rekla istinu, ali istinu izraženu kroz molitvu. Njezino pouzdanje u Boga bilo joj je i cijena i nagrada.

¹⁸³ Usp. E. BOSETTI, *Donne della Bibbia*, 69.

¹⁸⁴ Usp. D. M. KANONGE, *Gender and Jewishness: A Greimassian Analysis of Susanna*.

Zaključak

Ako bismo pretpostavili da zakon i običaj nekog vremena pružaju potpuno točnu sliku žene toga doba i kulture, došli bismo do zaključka da su žene u patrijarhalno doba bile doista subordinirane. Nema sumnje da su se u mnogim slučajevima potrebe žena zanemarivale i da se s njima postupalo nepravedno. Promatrajući situacije iz života svake od navedenih žena u radu otkrili smo dokaze koji ublažavaju oštar portret ženskog života ondašnjeg vremena te da važnost osobe nije mjerena po dodijeljenoj količini tekstualnog prostora. Vidjeli smo da su žene poput Judite imale snažan utjecaj na starješine i daljnji razvoj događaja. Judita, polažući svo svoje povjerenje u Boga, preuzima stvar u svoje ruke i djeluje. Primjer je lijepe, čestite žene koja je spasila Izrael bezuvjetnom vjerom i upornošću. Imala je hrabrosti upozoriti gradske vladare i ući u lavlje ralje – Holofernov tabor.

Poput Judite, Ruta je bila udovica. Obje se, izravno i neizravno, suočavaju sa smrću i obje su spremne djelovati birajući život. I Judita i Ruta zbog svoje vjere, krjeposnog karaktera i djelovanja mijenjaju cijeli tijek pripovijesti i time utječu na biblijsku povijest. Priča o Ruti poziva nas da zamislimo drukčiji svijet – svijet u kojem je suosjećajnost norma. Gdje heroizam nije rezerviran samo za neke, nego za sve koji su spremni izložiti se. Svijet je to u kojem su stariji, udovice i imigranti zbrinuti, gdje se obitelj proteže i iznad krvnog srodstva, gdje očaj i beznade uz strpljenje i vjeru u Boga mogu prijeći u nadu i radost.

Sljedeća heroína koju smo nastojali u radu pobliže upoznati je Abigajila.. Sveto Pismo je predstavlja kao onu koja koristi svoju verbalnu vještinu kako bi spasila život, ne samo svoj nego i drugih. Opisana je kao inteligentna i lijepa, za razliku od muža Nabala koji je predstavljen surov i opak. Spremna je izložiti svoj život i suočiti se sa cijelom vojskom goloruka, koristeći samo ono što joj je dano: izgled, mudrost, ali i poniznost kojom iskupljuje svoga muža iako ona nije kriva.

Sljedeća žena koja je imala posebno poslanje u Izraelu je Debora, izvanredna žena koja je jedina obnašala službu sutkinje u Izraelu. Bila je i proročica stavljena na potpuno raspolaganje Bogu. Svojim proročkim darom otkrila je Božju ruku u ruci žene (Jaele).

Posljednja u nizu, ali nipošto manje značajna starozavjetne žena je Suzana. Suzana je čedna, bogobožna i lijepa supruga, iskušavana od židovskih autoriteta u čiju se riječ nije sumnjalo. Njezina odluka kao plod bogobožnosti pokazuje njezino shvaćanje grijeha.

Grieh ne doživljava kao uvredu za muža ili njegovu obitelj, nego kao vrijeđanje Boga. Ta istina danas je postala nelogična. Prekršaj Božjeg zakona više se ne doživljava kao uvreda nanescna samom Bogu, nego kao djelovanje čovjeka koje samo po sebi završava s pravnom posljedicom i koji odgovara samo ovozemaljskom sudu. Današnji čovjek u krizi je u odnosu na svaku transcendentnu i nadnaravnu referencu neophodnu za život. Sve je danas imanencija i pragmatizam.

Bog se u svim tim pripovijestima otkriva kao onaj koji neprestano djeluje u povijesti svojega naroda i kao onaj koji ostaje neupitno suveren. Iako se često u tekstu pojavljuje kao onaj koji »djeluje iza scene«, Bog neprestano djeluje, voli, upravlja, spašava, pomaže, disciplinira i prosuđuje svoj izabrani narod. U iznenađujućim obratima, on čini isto i za one izvan saveza. Bog djeluje kreativno, stalno i dosljedno u korist svog stvorenja. Sve te pripovijesti otkrivaju stvarni svijet, stvarnih ljudi koji žive svakodnevnne živote sa svojim krizama. Upravo te velike krize ili problemi često postaju sredstva izbavljenja. Cjelokupna analiza ovih starozavjetnih žena podsjeća nas da je kvaliteta odnosa svake pojedine vjerojatno jedna od odlučujućih stavki za njihov život. Tamo gdje postoji uzajamna ljubav i briga, životi će se obogatiti, a dobrobit žena, kao i muškaraca, ojačati. Te žene ne samo da predstavljaju nove prilike, nego i nove načine kako Bog koristi obične ljude na izvanredne načine, jednako snažno djelujući u ženama Staroga zavjeta, ali i u ženama našega vremena.

Bibliografija

Crkveni izvori

REBIĆ, Adalbert, FUČAK, Jerko, DUDA, Bonaventura (ur.), *Jeruzalemska Biblija. Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz »La Bible de Jerusalem«*, Zagreb, 2011.

Knjige

BEAUCHAMP, Paul, *Cinquanta ritratti biblici*, Assisi, 2004.

BOSETTI, Elena, *Donne della Bibbia*, Assisi, 2009.

BROWN, Raymond Edward, *Obrana žene: feminizam i Biblija*, Zagreb, 1996.

CARVALHO, Corrine, NISKANEN, Paul, *Ezekiel, Daniel*, Minnesota, 2012.

CORINI, Gabriele Maria, *Giudici. Introduzione, traduzione e commento*, Cinisello Balsamo (Milano), 2017.

COSTACURTA, Bruna, *Con la cetra e con la fionda. L'ascesa di Davide verso il trono*, Roma, 1994.

CRVENKA, Mario, *Svetopisamske žene*, Split, 1997.

DA-DON, Kotel, *Židovstvo. Život, teologija i filozofija*, Zagreb, 2004.

DALLA VECCHIA, Flavio, *Giuditta. Introduzione, traduzione e commento*, Cinisello Balsamo (Milano), 2019.

DODIG, Slavica, *Leksikon biblijskih žena*, Zagreb, 2015.

FRANCIS, Sunil, *Violence Against Women: A Christian Ethical Analysis on Rape*, Delhi, 2009.

GALLAHER BRANCH, Robin, *Jerobam's wife. The Enduring Contributions of the Old Testament's Least-Known Women*, Massachusetts, 2009.

GARGIULO, Massimo, *Samuele. Introduzione, traduzione e commento*, Cinisello Balsamo (Milano), 2016.

GRÜN, Anselm, JAROSCH, Linda, *Živi što jesi. Biblijski ženski likovi kao arhetipi*, Zagreb, 2006.

HARRINGTON, Wilfrid, *Uvod u Stari zavjet*, Zagreb, 1993.

HOHNJEC, Nikola, *Obitelj i njezine generacije. Prilog biblijskoj antropologiji*, Zagreb, 2003.

JURIČ, Stipe, *Ženska ljepota – najjača ljudska želja*, Zagreb, 2012.

LAU, Peter, *Identity and Ethics in the Book of Ruth: A Social Identity Approach*, Berlin, 2010.

LUJIĆ, Božo, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti. Pretpostavke za biblijsku teologiju Staroga Zavjeta*, Zagreb, 2014.

MARCONCINI, Benito, *Daniele. Nuova versione, introduzione e commento*, Roma, 2004.

MATKOVIĆ-VLAŠIĆ, Ljiljana, *Velike žene Staroga zavjeta*, Zagreb, 1998.

MILLGRAM, Hillel, *Judges and Saviors, Deborah and Samson: Reflections of a World in Chaos*, Maryland, 2018.

NICKELSBURG, George W. E., *Jewish Literature between the Bible and the Mishnah*, Minneapolis (MN), 2005.

POPOVIĆ, Anto, *Povijesne knjige*, Zagreb, 2015.

REBIĆ, Adalbert, *Biblijske starine*, Zagreb, 2008.

REBIĆ, Adalbert, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, Zagreb, 1996.

REBIĆ, Adalbert, *U tebi će biti blagoslovljeni svi narodi*, Zagreb, 2011.

RICHARDS, Sue, RICHARDS, Larry, *Women of the Bible. The Life and Times of Every Woman in the Bible*, Tennessee, 2003.

SETTEMBRINI, Marco, *Daniele. Introduzione, traduzione e commento*, Cinisello Balsamo (Milano), 2019.

SLEMAN, Hegumen Abraam, *The God of Daniel: Biblical Commentary on the Book of Daniel*, East Brunswick, 2008.

TOMIĆ, Celestin, *Poruka spasenja Svetog pisma Starog zavjeta*, Zagreb, 1983.

TOMIĆ, Celestin, *Vrijeme iščekivanja*, Zagreb, 1989.

WÉNIN, André, *Da Adamo ad Abramo o l'errare dell'uomo*, Bologna, 2008.

WÉNIN, André, FOCANT, Camille, *La donna la vita. Ritratti femminili della Bibbia*, Bologna, 2008.

Članci

BREYFOGLE, Caroline May, The Social Status of Woman in the Old Testament, u: *The Biblical World* 35(1910.)2, 106-116.

BRUYN, Joseph Jacobus de, Susanna – Framing the Minds and Views of People, u: *Journal for Semitics*, 24(2015.)2, 594-612.

FUŽINATO, Silvana, »Nije dobro da čovjek bude sam«. Čovjek – biće odnosa (prema Post 2, 4b-25), u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije* CXLIV(2016.)12, 4-7.

HERNANDEZ CARDONA, Lucia Victoria, La mujer en las culturas del Cercano Oriente: Sumericos, Academicos, Hititas, Hurritas, Cananeos e Israelitas (La Biblia) en la epoca anterior a Cristo, u: *Cuestiones Teológicas* 9(1982.)24, 33-73.

HOHNJEC, Nikola, Vjera biblijskih mudraca, u: *Bogoslovska smotra* 75(2004.)1, 51-67.

JURIČ, Stipe, Žene u traženju svojih vlastitih korijena u biblijskoj tradiciji, u: *Posvećeni život* 16(2012.)1-2, 9-22.

MATKOVIĆ-VLAŠIĆ, Ljiljana, Žena u Starom i Novom zavjetu, u: *Bogoslovska smotra* 60(1990.)3-4, 155-160.

MICHELINI, Giulio, Prossimità e distanza. Lettura pragmatica del libro di Rut a partire dell' esegesi rabbinica, u: M. GRILLI, J. MALEPARAMPIL, Il diverso e lo straniero nella bibbia ebraico-cristiana. Uno studio esegetico-teologico in chiave interculturale, Bologna, 2013., 133-159.

TEPERT, Darko, Muškarac i žena u poeziji u Post 1, 27; 2, 23; 3, 16; 4, 23-24, u: *Bogoslovska smotra* 85(2015.)3, 655-677.

TOMIĆ, Celestin, Apostol Pavao i žena, u: *Obnovljeni život* 36(1981.)5, 406-416.

VELČIĆ, Bruna, Ljudsko stvorenje prema hebrejskoj terminologiji u Postanku 1 – 2, u: S. KLJAJIĆ, M. CIFRAK, *Znat će da prorok bijaše među njima! (Ez 33, 33)*, Zbornik u čast prof. dr. sc. Bože Lujica, OFM, povodom 70. godine života, Zagreb, 2018., 11-27.

Elektronički izvori

ACKERMAN, Susanne, Women in Ancient Israel and the Hebrew Bible, 5. travnja 2016. Dostupno na: <https://oxfordre.com/religion/view/10.1093/acrefore/9780199340378.001.0001/acrefore-9780199340378-e-45> (28.11.2019.)

BERLIN, Adele, Abigail: Bible. Dostupno na: <https://jwa.org/encyclopedia/article/abigail-bible> (17. 8. 2020.).

BERLIN, Adele, Ruth – Big Theme, Little Book, 8. ožujka 2020. Dostupno na: <https://www.biblicalarchaeology.org/daily/biblical-topics/hebrew-bible/the-story-of-ruth/> (9. 8. 2020.).

BILIĆ, Niko, Debora – sutkinja vjernica, 10. rujna 2013. Dostupno na: <https://amdgeu/2013/09/debora-sutkinja-vjernica/> (15. 8. 2020.).

BILIĆ, Niko, Judita. Biblijski put Judite, spasiteljice, 19. ožujka 2014. Dostupno na: <https://amdgeu/2014/03/judita/>, (25. 4. 2020.).

CALDUCH-BENAGES, Nuria, El Rostro de Dios en el Libro de Judit, u: *Reseña Bíblica* 74(2012.), 5-22. Dostupno na: <https://www.scribd.com/document/311644807/El-Rostro-de-Dios-en-el-Libro-de-Judit-pdf> (17. 5. 2020.).

FRYMER-KENSKY, Tikva, Deborah. Dostupno na: <https://www.myjewishlearning.com/article/deborah/> (14. 8. 2020.).

GALLAHER BRANCH, Robin, Deborah in the Bible, 12. travnja 2019. Dostupno na: <https://www.biblicalarchaeology.org/daily/people-cultures-in-the-bible/people-in-the-bible/deborah-in-the-bible/#note10> (11. 8. 2020.).

GALLAHER BRANCH, Robin, Handling a crisis via a combination of human initiative and godly direction: Insights from the Book of Ruth, 11. prosinca 2012. Dostupno na: <https://indieskriflig.org.za/index.php/skriflig/article/view/110/758> (31. 1. 2020.).

GALLAHER BRANCH, Robin, Judith: A Remarkable Heroine, 31. siječnja 2020. Dostupno na: <https://www.biblicalarchaeology.org/daily/people-cultures-in-the-bible/people-in-the-bible/judith-a-remarkable-heroine/> (16. 5. 2020.).

GALLAHER BRANCH, Robin, Women who win with words: Deliverance via persuasive communication, 2. kolovoza 2003. Dostupno na: <https://pdfs.semanticscholar.org/2b46/80fd84e92b9bdae6f13784dd2f8f7bc48cf2.pdf> (18. 8. 2020.).

GLADSON, Jerry, The Role of Women in the Old Testament outside the Pentateuch. Dostupno na: <https://www.adventistarchives.org/the-role-of-women-in-the-old-testament-outside-the-pentateuch.pdf> (7. 5. 2020.).

GLANCY, Jennifer A., Susanna: Apocrypha. Dostupno na: <https://jwa.org/encyclopedia/article/susanna-apocrypha> (19. 8. 2020.).

KANONGE, Dickh, Gender and Jewishness: A Greimassian Analysis of Susanna, siječanj 2014. Dostupno na: http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1015-87582014000100005 (20. 8. 2020.).

PIERCE, Ronald, Deborah: Troublesome Woman or Woman of Valor?, 29. travnja 2018. Dostupno na: <https://www.cbeinternational.org/resource/article/priscilla-papers-academic-journal/deborah-troublesome-woman-or-woman-valor> (11. 8. 2020.).

VELASCO MARTINEZ, Viviana Carola, »Suzana e os velhos«: sedução, trauma e sofrimento psíquico, u: *Psicologia em Estudo* 17(2012.)3. Dostupno na: <https://www.scielo.br/pdf/pe/v17n3/a13v17n3.pdf> (21. 8. 2020.).

ZEIGER SIMKOVICH, Malka, The Tale of Susanna: A Story about Daniel, 6. rujna 2016. Dostupno na: <https://www.thetorah.com/article/the-tale-of-susanna-a-story-about-daniel> (19. 8. 2020.).

Rječnici, leksikoni, enciklopedije

AMERL, Rudolf (ur.), *Hebrejsko-hrvatski rječnik*, Zagreb, 1997.

GRABNER-HAIDER, Anton (ur.), *Praktični biblijski leksikon*, Zagreb, 1997.